

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Σχολή Ιστορίας – Μετάφρασης και Διερμηνείας

Τμήμα Ιστορίας

Εκπαίδευση στη Μεσαιωνική Δύση (5ος-15ος αιώνας)

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Αγγελάκος, Καθηγητής

Παιδαγωγικών

Της φοιτήτριας Πομόνη Ανδριανής I2016143
Κέρκυρα, 20 Νοεμβρίου 2020

Ευχαριστίες

Αρχικά, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Αγγελάκο για την πολύτιμη καθοδήγησή και υπομονή του. Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Ευστάθιο Πουλιάση, που με παρότρυνε καθημερινά να απομακρυνθώ από την ασφάλεια μου και να πιεστώ για να γίνω η καλύτερη εκδοχή του εαυτού μου, καθώς και για την στήριξή του στο ερευνητικό κομμάτι της εργασίας σε περιόδους COVID-19. Επιπρόσθετα, οφείλω να ευχαριστήσω τους τέσσερις κοντινότερους φίλους μου για την στήριξη τους στη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας, τη Ρένια, που, αν και από μακριά, ξέρει πως να με ηρεμεί σε στιγμές άγχους, τη Μαρία, που χωρίς αυτήν ακόμα θα σκεφτόμουν το θέμα της πτυχιακής, τη Χρυσούλα για την ψυχολογική στήριξη, η οποία θεωρήθηκε απαραίτητη και τον Ηλία για τις ατελείωτες ώρες συζητήσεων ποικίλλου ενδιαφέροντος, που κρατούσαν τον νου και των δύο σε εγρήγορση. Τέλος, νιώθω την ανάγκη να αφιερώσω την πτυχιακή μου εργασία στους γονείς, Αντώνη και Αλεξάνδρα, την αδελφή μου Δανάη και την νονά μου Αθηνά, που μου συμπαραστάθηκαν και με στήριξαν τόσο οικονομικά όσο και ψυχολογικά όλα τα χρόνια της φοίτησής μου στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Περίληψη

Στόχος αυτής της διπλωματικής εργασίας είναι η κατανόηση της χιλιετίας (5^{ος}-15^{ος} αι.), την οποία καταλαμβάνει ο Μεσαίωνας, ως ένα προπαρασκευαστικό στάδιο για την έλευση της Αναγέννησης. Η δημιουργία δηλαδή της άποψης ότι η «σκοταδιστική» αυτή χιλιετία, ουσιαστικά παρείχε τα εναύσματα ώστε να μπορέσει η κοινωνία των επόμενων αιώνων αλλά και ο άνθρωπος από μόνος του να ανθίσει πνευματικά. Μέσα από τη μελέτη έργων των προηγούμενων ιστορικών, οι οποίοι ερεύνησαν συγκεκριμένα το θέμα της παιδείας και της εκπαίδευσης στο Μεσαίωνα, διαπιστώνεται ότι από τον πρώιμο Μεσαίωνα κιόλας η εκπαίδευση παρατηρείται μέσα στη κοινωνία είτε σε μικρό είτε σε μεγάλο βαθμό.

Λέξεις – κλειδιά: Μεσαίωνας, εκπαίδευση, μοναστικά τάγματα, λόγιοι, πανεπιστήμια

Abstract

The purpose of this paper is the understanding of the millennium, from the fifth to the fifteenth century, which is called The Middle Ages, as a preparation of the Renaissance's arrival. Specifically, the creation of a notion that this "dark" millennium, actually gave the spark for the next centuries' society and people to evolve spiritually. While studying the work of previous historians, who researched specifically the education in the Middle Ages as a subject, it's clear that in the early Middle Ages the education of the young people existed on a small or a big level.

Keywords: Middle Ages, education, monastic orders, intellectuals, universities

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	1
Περίληψη.....	2
Abstract	2
Εισαγωγή.....	4
1. Εκπαίδευση κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα.....	5
1.1 Η εξαφάνιση των αρχαίων ελληνικών από τη Δύση	8
1.2 Εκπαιδευτική τομή του Καρλομάγνου	10
2. Χώροι παροχής εκπαίδευσης: εκπαίδευση σε μοναστήρια και ναούς.....	12
3. Η πνευματική αναγέννηση του 12 ^{ου} αιώνα.....	15
4. Τα μοναστικά τάγματα και η επιρροή τους στην εκπαίδευση.....	18
5. Η έννοια <i>Πανεπιστήμιο</i> και η εξέλιξή της	22
5.1 Το πανεπιστήμιο του Παρισιού	25
5.2 Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης	27
5.3 Το πανεπιστήμιο της Μπολόνια	29
5.4 Βιβλιοθήκες	30
6. Οι διανοούμενοι - Σπουδαίοι Λόγιοι	32
6.1 Πέτρος Αβελάρδος.....	33
6.2 Θωμάς Ακινάτης.....	34
7. Συμπεράσματα - Συγκριτική αποτίμηση της προσφοράς της παιδείας στο Μεσαίωνα.	36
8. Βιβλιογραφία.....	42

Εισαγωγή

Μεσαίωνας ονομάζεται η χρονική περίοδος των χιλίων περίπου ετών, η οποία τοποθετείται ανάμεσα στην αρχαιότητα και τον νεότερο κόσμο. Οι ιστορικοί πολλές φορές διαφωνούν για τα χρονικά όρια της περιόδου με τους περισσότερους όμως να ορίζουν το τέλος της με την πτώση της Κωνσταντινούπολης, το έτος 1453.

Η εκπαίδευση των νέων δεν είχε πολλές ομοιότητες με την σημερινή. Παρόλα αυτά στον Μεσαίωνα η εκπαίδευση των νέων ήταν αρκετά περιορισμένη. Ένα αγγλικό απόφθεγμα λέει: «Όποιος βλέπει ένα παιδί δε βλέπει τίποτα»¹, περιγράφοντας επιγραμματικά τη στάση των μεσαιωνικών Ευρωπαίων απέναντι στη παιδική ηλικία².

Η ανάπτυξη της εκπαιδευτικής διαδικασίας των νέων, συμπεριλαμβανομένου των προκαταλήψεων της εποχής, διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό την σκέψη του ανθρώπου μέσω της λογικής και άρχισε με αυτό τον τρόπο να περιορίζεται η επιρροή της εκκλησίας. Από τον πρώιμο Μεσαίωνα έγιναν κάποια βήματα για την υιοθέτηση μιας συνεχόμενης εκπαίδευσης των νέων, την οποία όμως σταματούσαν οι ιδέες και τα γεγονότα στην πολιτική σκηνή. Αργότερα, με την εμφάνιση των ταγμάτων και την εδραίωσή τους στην εκπαίδευση, αυτή ήταν πια ολωσδιόλου θεοκρατούμενη και καθόλου επαρκής. Ενώ μετά την πνευματική αναγέννηση του 12^{ου} αι. και με την δημιουργία και ανάπτυξη των πανεπιστημίων, αν και συνέχιζε σε μεγάλο βαθμό η επιρροή της εκκλησίας μέσω των ταγμάτων, άρχιζαν τα πανεπιστήμια, με πιο σημαντικά αυτά του Παρισιού, της Οξφόρδης και της Μπολόνια σταδιακά να κερδίζουν την αυτονομία τους με αποτέλεσμα τα προγράμματα των μαθημάτων να περιλαμβάνουν και αναγνώσματα που μέχρι τότε ήταν εκτός των ορίων της θρησκευτικής εκπαίδευσης. Τέλος, οι λόγιοι των μέσων χρόνων, είτε συντηρητικοί είτε πιο διαλλακτικοί, ήταν αυτοί που μέσα από τα έργα τους επηρέασαν την πορεία προς την πνευματική άνθηση, με αποτέλεσμα σήμερα να βρίσκονται διαθέσιμες αμέτρητες πηγές προς τους επίδοξους ερευνητές.

¹ B. J. Whiting: *Proverbs, Sentences and Proverbial Sentences from English Writing mainly before 1500*, Cambridge 1968.

² Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 58

1. Εκπαίδευση κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα

Κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα στην επικράτεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας είχαν εγκατασταθεί διάφορα βαρβαρικά φύλα, τα οποία βρίσκονταν σε μια διαρκή σύγκρουση για την κυριαρχία σε όσο τον δυνατόν περισσότερα εδάφη. Οι Ούνοι πίεζαν τους Γότθους να μεταφερθούν βαθύτερα μέσα στο δυτικό κόσμο. Σύντομα οι Βησιγότθοι στράφηκαν εναντίον της Ρώμης, οι Αλαμάνοι, οι Βουργούνδιοι, οι Βάνδαλοι και οι Σουήβοι εισέβαλλαν στη Γαλατία, ενώ η Βρετανία πιεζόταν από τα κέλτικα φύλα των Πικτών και των Σκώτων, τους Ιούτους, τους Άγγλους και τους Σάξωνες, με αποτέλεσμα η εδαφική κυριαρχία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας να αποδυναμωθεί σταδιακά σε σημείο εξαφάνισης. Την εποχή αυτή, για τους υπηκόους της Αυτοκρατορίας οι βάρβαροι ήταν όλοι ίδιοι.

«Μεταξύ Ρωμαίου και βαρβάρου υπάρχει η ίδια αντίθεση, όπως μεταξύ διπόδου και τετραπόδου, μεταξύ όντος προικισμένου με το χάρισμα του λόγου και άλαλου κτήνους»³, όπως διακήρυξε ένας χριστιανός ποιητής του 5^{ου} αιώνα.

Στη διαλυμένη πια ρωμαϊκή αυτοκρατορία παρατηρεί κανείς απομεινάρια της παλιάς ελληνορωμαϊκής παιδείας, όπως τα δημόσια σχολεία βασικής εκπαίδευσης, τις ρητορικές αλλά και τις φιλοσοφικές σχολές. Ενώ φαίνεται πως οι Ρωμαίοι είχαν κυριευτεί από ένα μουσικό πνεύμα, δημιουργώντας έτσι πολυάριθμα διδασκαλεία και ωδεία και δίνοντας την ευκαιρία σε ενδιαφερόμενους να εφεύρουν νέα μουσικά όργανα.

Η εξαφάνιση της εκπαίδευσης ήταν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του πρώιμου Μεσαίωνα, ωστόσο υπήρξαν μέλη της γοτθικής αριστοκρατίας, οι οποίοι έπαιρναν μέρος στις πνευματικές και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις της Ρώμης κι έγραφαν κείμενα στη λατινική γλώσσα. Τον 5^ο αιώνα ο βασιλιάς των Φράγκων, Χλωδοβίκος Α' είδε να καταλύεται οριστικά η Ρώμη από τον Οδόακρο. Για τα βαρβαρικά φύλα ο θάνατος ενός ανθρώπου ήταν μια εικόνα συνηθισμένη και απαραίτητη πολλές φορές για την επιβίωση των υπολοίπων. Σε μια τέτοια λοιπόν κατάσταση όπου η ανθρώπινη ζωή ήταν σχεδόν ασήμαντη, η παιδεία δεν ήταν νοητή, άλλωστε μάλλον πίστευαν ότι η παιδεία σκοτώνει την αρρενωπότητα⁴. Έτσι, κανείς μπορεί να παρατηρήσει την ύπαρξη ενός

³ Pierre Riché: *L' education dans le Haut Moyen Age*, συλλογ. έργο: *Histoire mondiale de l' education*, τ. 1, σελ. 215, Παρίσι 1981 (Presses Universitaires de France). Δεν αναφέρεται το όνομα του ποιητή.

⁴ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 28

φαύλου κύκλου κατά τον οποίον εξαιτίας της έλλειψης σχολείων εκλείπουν οι δάσκαλοι και ακριβώς λόγω αυτής της έλλειψης θα ήταν αδύνατο να υπάρξουν σχολεία.⁵

Ο Θεοδώριχος, βασιλιάς των Οστρογόθων της Ιταλίας, αν και αγράμματος προωθούσε τα γράμματα και την παιδεία μόνο στους υπόδουλους λαούς και όχι στους πολεμιστές του, διότι τον κυρίευε ο φόβος ότι θα καταστήσει τους πολεμιστές του ανίκανους για την μάχη. Ωστόσο μόρφωσε την κόρη του Αμαλασβίνθη, αφού ούτως ή άλλως οι γυναίκες των Γόθων δεν πολεμούσαν. Αργότερα, όταν ο Ιουστινιανός κατέκτησε την Ιταλία εξέδωσε ένα διάταγμα κατά το οποίο:

«Διατάζουμε να εξακολουθήσουν να δίνονται οι χορηγίες που προηγουμένως - κατά την εποχή του Θεοδώριχου - συνηθίζονταν στους γραμματοδιδασκάλους και τους ρήτορες, καθώς και στους γιατρούς και τους νομομαθείς...»⁶.

Σε περιοχές όμως, όπως η Βόρεια Γαλατία και η Ισπανία, η εκπαίδευση εκλείπει καθώς η παλιά άρχουσα τάξη δεν υπάρχει πια και η νέα στρατιωτική αριστοκρατία αναζητά μόνο την στρατιωτική εκπαίδευση για τους νέους. Ωστόσο σε περιοχές, όπως η Ιταλία και η Νότια Γαλατία παρατηρείται κίνηση ορισμένων δασκάλων που προσπαθούν να συναντηθούν ανά τακτά διαστήματα και να κρατήσουν την δυναμική της διδασκαλίας περισσότερο για την επιβίωσή τους παρά για την ίδια την παιδεία. Ως αποτέλεσμα μέσα σε αυτό το κλίμα υποτυπώδους εκπαίδευσης, χωρίς καμία οργάνωση, άλλο σύστημα ίσχυε για τους Γερμανούς, οι οποίοι προτιμούσαν την φυσική αγωγή και τα όπλα, άλλο για τους δυνάμει μοναχούς, άλλο για τους διαδόχους των ηγεμόνων και άλλο για τους αριστοκράτες λατινικής καταγωγής, που παρέμεναν πιστοί στην κλασική παράδοση. Με αυτό το τρόπο η ποιότητα της εκπαίδευσης έφτασε στο επίπεδο που βρισκόταν πριν την ανακάλυψη της γραφής⁷.

Η εκπαίδευση των νέων των αριστοκρατικών οικογενειών ξεκίνησε ξανά μόνο όταν έγινε αντιληπτό από τους ηγεμόνες ότι είναι ανίκανοι να διοικήσουν χωρίς την γνώση της γραφής και των στοιχειωδών, γι' αυτό και ζητούσαν βοήθεια από εγγράμματους υπηκόους τους.

⁵ Στο ίδιο σελ. 29

⁶ Justiniani Imperatoris: *Prammatica Sanctio* παρ. 22, Monumenta Germaniae Historica Leges V, σελ. 174, έκδ. L.M Hartman, Βερολίνο 1899

⁷ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 36

Μεταξύ 6^{ου} και 8^{ου} αιώνα δεν υπάρχουν λαϊκά σχολεία αλλά έχουν διασωθεί διοικητικά και δικαστικά κείμενα των Βησιγόθων, των Λογγοβάρδων και των Φράγκων. Ωστόσο γι' αυτούς η εκπαίδευση ήταν ξεκάθαρα στρατιωτική και γι' αυτό απουσίαζαν οι παιδαγωγοί. Έτσι βρέθηκαν πολλοί, οι οποίοι υποστήριζαν ότι ήταν διδάσκαλοι, ενώ δεν ήταν και δίδασκαν στους μαθητές γνώσεις αμφιβόλου ποιότητας και όλες γύρω από το ηθικολογικό πλαίσιο της θρησκείας. Οι νέοι λοιπόν σε συνδυασμό με την στρατιωτική εκπαίδευση διδάσκονταν μια υποτυπώδης ανάγνωση και γραφή και αποστήθιζαν τα ιερά κείμενα. Η Εκκλησία από την άλλη ενδιαφερόταν ακόμη περισσότερο για την εκπαίδευση των νέων, καθώς αποτελούσε πρόβλημα για τους ιερωμένους η ανάγνωση των ιερών κειμένων ενώ ούτε μπορούσαν να απαγγείλουν σωστά τις πιο απλές προσευχές, με αποτέλεσμα στην βησιγοτθική Ισπανία να εμφανίζεται ένα σχολείο χριστιανικής βασικής εκπαίδευσης⁸.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ισπανία το 527 μ. Χ. συγκλήθηκε η εκκλησιαστική σύνοδος του Τολέδου, η οποία αποφάσισε την ίδρυση ενός επισκοπικού σχολείου υπό την εποπτεία του ίδιου του επισκόπου με στέγη τον καθεδρικό ναό για τον οποίο ήταν υπεύθυνος. Η απόφαση αυτή αφορούσε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές πόλεις και επρόκειτο κυρίως για τους ναούς γοτθικού ρυθμού που παρατηρεί κανείς ακόμα και σήμερα, όπως ο καθεδρικός ναός της Παναγίας των Παρισίων⁹ και ο καθεδρικός ναός του Σάλσμπερι¹⁰. Επιπλέον, η σύνοδος αποφάσισε να εγκαταστήσει από ένα σχολείο εκκλησιαστικών σπουδών σε όλες τις επισκοπικές έδρες. Τα σχολεία αυτά θα παρείχαν εκκλησιαστική εκπαίδευση μέχρι την ηλικία των 18 ετών μόνο σε παιδιά που προορίζονται γι' αυτό το στάδιο από τους γονείς τους, ενώ μετά το πέρας των σπουδών, τους επέτρεπαν είτε να παντρευτούν και να παραμείνουν στα κατώτερα ιερατικά επίπεδα, είτε να επιλέξουν την αγαμία που θα τους πρόσφερε επαγγελματική ανέλιξη στα πλαίσια της Εκκλησίας.

Αργότερα, στη 2^η σύνοδο της Βαιζώνης, με πρωτοστάτη τον επίσκοπο Καισάριο της Αρελάτης¹¹ (503-543), οι εκκλησιαστικές εκπαιδευτικές δυνατότητες εξαπλώθηκαν και εκτός των επισκοπικών ορίων. Καθ' αυτήν οι ενοριακοί ιερείς υποχρεώνονταν να διδάξουν στο σπίτι τους μαθητές που εμφανίζονταν σε αυτούς. Τα σχολεία αυτά ονομάστηκαν *πρεσβυτεριανά* και με τον καιρό αποδέχονταν και μικρούς λαϊκούς

⁸ Στο ίδιο σελ. 47

⁹ Notre-Dame de Paris, île de la Cite, France.

¹⁰ Salisbury Cathedral or the Cathedral Church of the Blessed Virgin Mary, United Kingdom.

¹¹ Αρχαία ονομασία της γαλλικής πόλης Αρλ (Arles)

μαθητές για την διδασκαλία της γραφής και της ανάγνωσης. Τον 9^ο αιώνα τα επισκοπικά σχολεία πολλαπλασιάζονται στη Γερμανία και αρχίζουν να εδραιώνονται στην Ιταλία. Ιδιαίτερα φημισμένα ήταν στη Γερμανία, τα σχολεία της Κολωνίας, της Τρέβης, της Μαγεντίας, του Μαγδεμβούργου και της Βαμβέργης, ενώ φημισμένα σχολεία στην Ιταλία ήταν της Βερόνας, της Πάδοβας, της Κρεμόνας και της Παβίας.

1.1 Η εξαφάνιση των αρχαίων ελληνικών από τη Δύση

Η ελληνική γλώσσα στον πρώιμο Μεσαίωνα είναι άγνωστη στην Ισπανία, τη Βρετανία και την Ιρλανδία. Στην Αφρική εξαφανίστηκε μετά την κατάκτησή της περιοχής από τους Βανδάλους. Στη Ραβέννα, η οποία αποτελούσε πρωτεύουσα της Βυζαντινής Ιταλίας, οι κάτοικοι δεν γνώριζαν την ελληνική και γι' αυτό δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν με την Κωνσταντινούπολη δια της αλληλογραφίας. Ο Γρηγόριος της Τουρώνης, ο Φορτουνάτος, επίσκοπος του Poitiers και ο ανθρωπιστής Colombanus δεν γνωρίζουν τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα και δεν μπορούν να προφέρουν ούτε μια ελληνική λέξη. Τον 4^ο αιώνα η γοτθική γλώσσα γραφόταν με ελληνικό αλφάβητο, περί το 668 στην Αγγλία διορίζεται από τον πάπα Βιταλιανό ο μοναχός Θεόδωρος στο θρόνο του Καντέρμπουρι για να πετύχει την μεταρρύθμιση στην αγγλοσαξωνική Εκκλησία, ενώ μαζί του ήταν και ο Αδριανός, αφρικανικής καταγωγής μεν, μορφωμένος στη βυζαντινή Καρθαγένη δε. Σύμφωνα με το έργο *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* του Beda Venerabilis πολλοί μαθητές τους γνώριζαν την ελληνική ως μητρική τους γλώσσα. Κατά τα άλλα στη Βρετανία τα ελληνικά πέθαναν με την γενιά των μαθητών του Θεόδωρου και του Αδριανού¹².

Η εξαφάνιση των λαϊκών σχολείων, δηλαδή της ελληνορωμαϊκής εκπαίδευσης, από τις αρχές του 6^{ου} και μέχρι τα τέλη του 8^{ου}, συνέπεσε και με την οριστική επιβολή του χριστιανισμού σε όλη την πρώην Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Τότε ο Μέγας Γρηγόριος υπό την επιρροή του Μέγα Βασιλείου κήρυξε στους πιστούς:

«Μπορούμε να μελετάμε τις ελευθέριες τέχνες, αλλά με την απαραίτητη προϋπόθεση ότι μας κάνουν να κατανοούμε καλύτερα τους θείους λόγους...»¹³.

¹² Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Η Μεσαιωνική Δύση (5^{ος}-15^{ος})*, Βάνιας 2004, Σελ. 118

¹³ Gregorius Magnus: *In primum Regum expositionem*, V 30, Patrologiae cursus completus accorante, Series Latina τ. LXXIX, σελ. 355-356, έκδ. J. P. Migne.

Όμως το ερώτημα ήταν σε ποια γλώσσα θα τις μελετούσαν οι εθνικοί αφού οι κύριες γλώσσες στις οποίες ήταν γραμμένες ήταν τα ελληνικά και τα λατινικά και κανένας αλλόφυλος δεν είχε την πρόθεση να τις μάθει¹⁴. Έτσι φαίνεται η προτίμηση σε ευρωπαϊκές εθνικές γλώσσες και η Αγία Γραφή μεταφράζεται σε γλώσσες όπως η συριακή, η αιθιοπική, η αιγυπτιακή, η αρμένικη και η γεωργιανή. Ο επίσκοπος Ουλφίλας (318-383) επινόησε ένα αλφάβητο για την γοτθική γλώσσα και σε αυτήν μετέφρασε και τα ιερά κείμενα. Επιπλέον λίγο αργότερα ο βασιλιάς των Αγγλοσαξόνων Αλφρέδος ο Μέγας (849-899) διέταξε να μεταφραστούν στην αγγλοσαξονική πολλά εκκλησιαστικά κείμενα.

«Μου φάνηκε ορθότατο (..) να μεταφραστούν στη γλώσσα την οποία όλοι μπορούμε να καταλάβουμε, τα βιβλία εκείνα που όλοι οι άνθρωποι οφείλουν να γνωρίζουν»¹⁵.

Ακόμη οι βάρβαροι κατά την διάρκεια των επιδρομών τους στην Ευρώπη λεηλάτησαν και κατέστρεψαν τα περισσότερα μοναστήρια που υπήρχαν εκεί, ενώ σε αυτά που δεν καταστράφηκαν μπορούσε κανείς να βρει βιβλία, κατάλοιπα της ελληνορωμαϊκής περιόδου και των χριστιανικών χρόνων. Στα τέλη του 10^{ου} αιώνα ο αυτοκράτορας της Αγίας Γερμανικής Αυτοκρατορίας Όθωνας Β΄, ο οποίος είχε πριν χρόνια παντρευτεί της πριγκίπισσα του Βυζαντίου Θεοφανώ, κόρη του Ρωμανού Β΄, ζήτησε από κάποιον λόγιο ονόματι Γερβέρτος του Οριγιάκ να αναλάβει την εκπαίδευση του διαδόχου Όθωνα Γ΄. Ο Γερβέρτος διαπίστωσε πως ο νεαρός πρίγκιπας έκλινε περισσότερο προς την ελληνική κουλτούρα και με αυτό τον τρόπο το ελληνικό πνεύμα διείσδυσε στη Σαξονία.

Τον 12^ο αιώνα ορισμένα κείμενα της φιλοσοφίας και της επιστήμης των Ελλήνων, ξανάρχονται στην επιφάνεια, όμως από αραβικές μεταφράσεις. Αυτές οι μεταφράσεις ανά-μεταφράζονται από αντιγραφείς της Ισπανίας και της Σικελίας, όπως ο Ερρίκος ο Αρίστιππος. Και τέλος τον 13^ο αιώνα ο Άγγλος μάγιστρος και αρχιδιάκονος του Λέισεστερ Τζον Μπεϊσινγκστόουκ, ο οποίος φοίτησε σε φιλοσοφική σχολή της Αθήνας, εισήγαγε τα ελληνικά αριθμητικά στοιχεία στην Αγγλία και μετέφρασε πρώτος σπάνια ελληνικά συγγράμματα στα λατινικά¹⁶.

¹⁴ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 43

¹⁵ Alfred The Great: *Regola pastorale*, Medieval England, έκδ. Hassal, Οξφόρδη 1957 (Oxford University Press).

¹⁶ Λευτέρης Καντζίνος, *Αθήνα 1204 – 1456: Τα Άγνωστα Χρόνια*, Μεταίχμιο 2019, Σελ. 39

1.2 Εκπαιδευτική τομή του Καρλομάγνου

Προκειμένου να βγει η Ευρώπη από την πνευματική αδράνεια, σημαντικό ρόλο έπαιξε ο αυτοκράτορας Κάρολος Α΄ ή Καρλομάγνος (768-814). Ήταν ο πρώτος αυτοκράτορας που στέφθηκε, τονίζοντας έτσι ότι βρίσκεται σε αυτή τη θέση διότι κρίθηκε από τον Θεό και λειτουργεί ως μέσω σύνδεσης των ανθρώπων με Εκείνον. Ήταν Φράγκος πολέμαρχος που κατέκτησε πολλές περιοχές γύρω από τα σύνορα του, όπως τη Σαξονία και το βασίλειο των Λομβαρδών. Ο Καρλομάγνος ήταν αγράμματος αλλά αναγνώριζε την αξία των γραμμάτων. Επιθυμώντας, όμως, να δημιουργήσει έναν διοικητικό μηχανισμό, παρατήρησε πως αυτό το εγχείρημα απαιτούσε νέους και μορφωμένους ανθρώπους. Έτσι αποφάσισε την δημιουργία νέων εκκλησιαστικών σχολείων και την συγγραφή θεολογικών και ιστορικών βιβλίων στη λατινική γλώσσα, καθώς και την σύνθεση και μελοποίηση θρησκευτικών ποιημάτων για λαϊκή χρήση¹⁷.

Τα *scriptoria*, τα γραφεία και σπουδαστήρια των μοναστηριών και των καθεδρικών ναών δούλευαν ασταμάτητα κάνοντας αντιγραφές, εικονογραφήσεις και καλλιτεχνικές διακοσμήσεις θρησκευτικών και όχι μόνο βιβλίων, συμπεριλαμβανομένων αυτών του Αριστοτέλη, του Βιργιλίου και του Κικέρωνα. Τα χρόνια αυτά οι μοναχοί συστήνουν και αρχίζουν να υιοθετούν τη μικρογράμματη λατινική γραφή, το χωρισμό των λέξεων, τον τονισμό και τη στίξη. Ο Καρλομάγνος απαίτησε από την Εκκλησία την ίδρυση ή την επανίδρυση σχολείων σε όλους τους ναούς και τα μοναστήρια. Αν και κατά την θητεία του είχε εκδώσει διατάγματα σχετικά με τη μόρφωση των κληρικών και των μοναχών, επισήμανε ότι η φοίτηση δεν ήταν μόνο για υποψήφιους κληρικούς, αλλά για όλα τα παιδιά που ήθελαν να μαθητεύσουν¹⁸.

Χάρη σε αυτήν την απόφαση του μονάρχη αναδύθηκε ο θεσμός της *schola exterior*, της εξωτερικής σχολής, για την εκπαίδευση των λαϊκών, ενώ η *schola interior*, η εσωτερική σχολή, φρόντιζε για την εκπαίδευση των μελλοντικών κληρικών. Την διεύθυνση αυτών των σχολείων αναλαμβάνει ο ηγούμενος ή ο αββάς του μοναστηριού, ο cantor, ψάλτης στο *lectrum*¹⁹, ή κάποιος γενικός επιτηρητής. Επίσης δεν υπήρχε συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όμως ορισμένα ειδικεύονταν σε τομείς, όπως τα γράμματα, τη μουσική, και την αντιγραφή χειρόγραφων. Ειδικότερα για τα

¹⁷ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 74

¹⁸ Στο ίδιο σελ.76

¹⁹ Το αναλόγιο του καθεδρικού ναού.

γράμματα φημιζόταν το επισκοπικό σχολείο του Παρισιού, για τη μουσική το σχολείο του Μετς και για την αντιγραφή τα σχολεία της Τουρώνης και της Λυών.

Όμως το έτος 817 μ. Χ. όταν ο Καρλομάγνος είχε πεθάνει μόλις τρία χρόνια πριν, η Εκκλησία διέκοψε την εκπαίδευση των λαϊκών και τα μοναστήρια δέχονταν μόνο υποψήφιους κληρικούς. Αυτό προκάλεσε το 825μ. Χ. την απόφαση του αυτοκράτορα Λοθαρίου (840 – 855), εγγονό του Καρλομάγνου, να διοικούνται τα σχολεία στο εξής από τον μονάρχη και όχι από την αρχή του επισκόπου. Έτσι αργότερα ο πάπας Γρηγόριος Θ' (1227-1241) εξέδωσε διατάγματα με σκοπό να ιδρυθούν σχολεία βασικής εκπαίδευσης σε κάθε ενοριακό ναό. Ο Λοθάριος ήταν αυτός που ίδρυσε στην Ιταλία εννέα κέντρα σπουδών, τα οποία συνέβαλαν στην πνευματική ανάπτυξη της χερσονήσου.

Το 800 μ. Χ. ο Καρλομάγνος ζήτησε από τους επισκόπους να εκπληρώσουν τα παιδαγωγικά τους καθήκοντα έναντι των κληρικών, ενώ το σημαντικότερο κείμενό του αφορά μια εγκύκλια επιστολή προς όλους τους επισκόπους, τους ηγούμενους και τους αββάδες, στην οποία τονίζει την σημασία της ορθοέπειας και της καλλιέπειας. Ο αυτοκράτωρ μετέφερε την πρωτεύουσα των Φράγκων στο Άαχεν, τη σημερινή πόλη της Γερμανίας, όπου και δημιούργησε μια *Schola Palatina*, δηλαδή ένα είδος ακαδημίας του παλατιού με επικεφαλής τον Αλκουίνο της Υόρκης. Σκοπός της ακαδημίας ήταν να μορφώσει τα παιδιά της αριστοκρατίας, τους μελλοντικούς κόμητες, ενώ αποτελούσε και ένα από τα συμβουλευτικά μέσα σχετικά με τα μορφωτικά θέματα²⁰. Αυτό οδήγησε τον Αλκουίνο²¹ να ζητήσει από τον πάπα Ευγένιο Β' (824-827) να εισάγει τις ελευθέριες τέχνες στα χριστιανικά σχολεία, αίτημα που έγινε δεκτό κατά τη σύνοδο της Ρώμης.

Πιο συγκεκριμένα, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα άλλαξε και χωρίστηκε σε δύο κύκλους. Ο πρώτος κύκλος περιλάμβανε το *trivium*, το τρίπτυχο, δηλαδή, το οποίο περιέχει τη γραμματική (λατινική γλώσσα, ιστορία, γεωγραφία, δίκαιο), τη ρητορική και τη διαλεκτική, ενώ ο δεύτερος κύκλος, το *quadrivium*, δηλαδή το τετράπτυχο, περιείχε την αριθμητική, τη γεωμετρία, την αστρονομία και τη μουσική, αργότερα σε αυτή τη κατηγορία προστέθηκε και η ιατρική.

²⁰ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στο Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, σελ. 80

²¹ Κορυφαία προσωπικότητα της καρολινγιανής μεταρρύθμισης με μεγαλεπήβολα σχέδια, οραματιζόταν την αυτοκρατορία ως «μια νέα Αθήνα, λαμπρότερη από την παλιά».

2. Χώροι παροχής εκπαίδευσης: εκπαίδευση σε μοναστήρια και ναούς

Στα πρώτα μοναστηριακά σχολεία οι κληρικοί προέτρεπαν τους μαθητές στη μίμηση του θείου, δηλαδή να μοιάσουν όσο γίνεται περισσότερο στον Θεό. Τα μοναστικά σχολεία διέφεραν από τα επισκοπικά. Στα πρώτα δίδασκε ο μοναχός, άνθρωπος διαφορετικής νοοτροπίας από έναν κληρικό, διδάσκαλο των επισκοπικών σχολείων²². Για την είσοδο στα μοναστικά σχολεία ο υποψήφιος μοναχός απομακρύνεται από τα εγκόσμια. Βασικό στοιχείο της εκπαίδευσης του είναι να μάθει τη γλώσσα των δυτικών ευαγγελίων, δηλαδή τα λατινικά και να είναι μέλος της εκκλησιαστικής μουσικής πάνω στην οποία θα εξασκείται.

Αντίθετα, οι μαθητές των επισκοπικών σχολείων διδάσκονταν την τέχνη του κηρύγματος και την λογική τεκμηρίωση του λόγου του Θεού. Έτσι στις επισκοπικές σχολές κατά τον πρώτο κύκλο της εκπαίδευσης, οι μαθητές διδάσκονταν τη λατινική γλώσσα και κείμενα του Βοηθίου, τα οποία παρείχαν γνώσεις αρχαίας ελληνικής διαλεκτικής και μεθόδων πειθούς. Στο δεύτερο κύκλο μαζί με τα λειτουργικά καθήκοντα διδάσκονταν αστρονομία και μουσική, που συνδυαστικά κατέληγε στη γνώση της θεϊκής τάξης του Σύμπαντος²³. Στα μοναστικά σχολεία επεδίωκαν την πειθαρχία με νηστείες, αγρυπνίες, εξάσκηση στην υπομονή και υπακοή, με χειρωνακτική εργασία και μαθήματα ανάγνωσης και γραφής, ενώ μεγαλώνοντας σκληρότερη ήταν η υποχρέωση της απόλυτης εγκράτειας. Αυτό φαίνεται και στον Κανόνα των Βενεδικτίνων, δηλαδή του τάγματος που δημιουργήσε ο άγιος Βενέδικτος της Νουρσίας, στον οποίο Κανόνα παρατηρούνται οι μέθοδοι μύησης των υποψήφιων μοναχών.

²² Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998 σελ. 57

²³ Georges Duby: *L'An Mil*, Gallimard/Julliard, Παρίσι 1980, σελ. 65-67

«Να δείχνει σκληρότητα στους απείθαρχους και στα ανήσυχα πνεύματα, να παρακινεί τους πειθαρχικούς, τους μετριοπαθείς και τους υπομονετικούς προς την πρόοδο, από το καλό στο καλύτερο. Αλλά για κείνους που είναι αμελείς και θρασεείς, εμείς συμβουλευόμαστε να τους επιπλήττει και να τους μαστιγώνει (...) Κάθε φορά που πέφτουν σε σφάλμα πρέπει να τιμωρούνται με παρατεταμένες νηστείες και οδυνηρούς ξυλοδαρμούς για να διορθωθούν».²⁴

Ο ξυλοδαρμός δεν ήταν ασυνήθιστο φαινόμενο, όπως φαίνεται, οι μοναχοί χρησιμοποιούσαν τις σωματικές τιμωρίες ως καθημερινή παιδαγωγική μέθοδο σε όλους τους εκπαιδευτικούς χώρους, ενώ το ίδιο έκαναν και οι ιδιωτικοί παιδαγωγοί των πλουσίων²⁵. Εκτός όμως από τον ξυλοδαρμό, το πρώτο βιβλίο για την στοιχειώδη εκπαίδευση του νεαρού καλόγερου είναι το ψαλτήρι, από το οποίο διδάσκονταν γραφή και ανάγνωση. Οι ψαλμοί ήταν σημαντικό κομμάτι και των μεσαιωνικών μοναστηρίων των Βενεδικτίνων. Ακόμη, από πολύ νωρίς επιβλήθηκε ο λεγόμενος νόμος σιγής, που υποβοηθούσε την ψυχο-πνευματική αυτοσυγκέντρωση. Ο νόμος της σιγής έφερε μαζί του την καινοτομία της *lectio tacita*, της σιωπηλής ανάγνωσης²⁶. Αυτή η μέθοδος ανάγνωσης διαπέρασε τους τοίχους των μοναστηριών και εξαπλώθηκε στους ελάχιστους μορφωμένους λαϊκούς και συνεχίζει να ισχύει μέχρι τις μέρες μας²⁷.

Κατά τη διάρκεια του 5^{ου} και 7^{ου} αιώνα τα πιο δημοφιλή μοναστήρια ήταν του Αγίου Κασσιανού στη Μασσαλία, του Αγίου Μαρτίνου στην Κολωνία, του Μόντε Κασίνο και του Μπόμπιο στην Ιταλία από τον Κολομβάνο²⁸, τα πιο φημισμένα όμως ήταν τα ιρλανδικά μοναστήρια. Πολλοί μορφωμένοι άνθρωποι του 6^{ου} αιώνα ήθελαν να ταξιδέψουν στην Ιρλανδία και να μελετήσουν το εκπαιδευτικό τους σύστημα. Εκεί ακόμη και τα νήπια εργάζονταν στα χωράφια και ενώ μεγάλωναν, εντεινόταν η αυστηρότητα απέναντί τους, φτάνοντας έτσι ηλικιωμένοι πια να είναι το ίδιο αυστηροί με τους νεότερους.

Οι Άγγλοι αριστοκράτες από την άλλη προσλάμβαναν παιδαγωγούς που δίδασκαν τα παιδιά τους στους αγγλικούς πύργους. Πρώτα διδάσκονταν από έμπειρους στρατιωτικούς τις πολεμικές τέχνες και ύστερα οι γονείς έστελναν τα παιδιά στα

²⁴ Sancti Benedicti: *Regula monasterium*, κεφ. II & XXX, έκδ. Βόννης 1928.

²⁵ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 60

²⁶ Alberto Manguel, *Η Ιστορία της Ανάγνωσης*, Νέα Σύνορα – Λιβάνης, Αθήνα 1997, Σελ. 83

²⁷ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 63

²⁸ Καραπιδάκης Ν. Ε., *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης (5^{ος} – 11^{ος} αι.)*, Αλεξάνδρεια 1996, σελ. 96. Ο Κολομβάνος ήταν Ιρλανδός ιεραπόστολος, ο οποίος επανάφερε την ασκητική ζωή στα μοναστήρια και πέθανε το 615 μ.Χ.

μοναστήρια για να μάθουν γράμματα. Με τον καιρό καθώς οι ηγούμενοι άρχισαν να καταλαβαίνουν ότι μόνο με το συστηματικό διάβασμα γίνεται κανείς άξιος υπηρετής της Εκκλησίας, η ανάγνωση θεωρήθηκε απαραίτητο προκαταρκτικό στάδιο της εκκλησιαστικής εκπαίδευσης. Έτσι αργότερα οι περισσότεροι Κανόνες των ταγμάτων απαιτούσαν από όσους επιθυμούσαν να γίνουν μοναχοί να ξέρουν ανάγνωση και όσοι δεν ήξεραν έπρεπε να είναι πρώτιστο μέλημά τους να μάθουν²⁹.

Στα τέλη του 12^{ου} αιώνα οι επισκοπικές σχολές έχασαν την αίγλη που διέθεταν έως τότε. Δεν υπήρχαν κληρικοί κατάλληλοι για τη διδασκαλία των παιδιών ώστε να τις επανδρώσουν αλλά και οι μαθητές άρχισαν να εκλείπουν. Οι μαθητές της Σάρτρης, που αποτέλεσε δημοφιλές επισκοπικό σχολείο, κατευθύνονταν τώρα προς το Παρίσι.

²⁹ Στο ίδιο σελ. 66

3. Η πνευματική αναγέννηση του 12^{ου} αιώνα.

Για να κατανοήσει κανείς την πνευματική αναγέννηση του 12^{ου} αιώνα, αρκεί να μελετήσει τον μεσαιωνικό κόσμο κατά την προηγούμενη χιλιετία. Το φοβερό έτος 1000, ουσιαστικά δεν αφορά μόνο ένα έτος, αλλά μια ολόκληρη περίοδο, που ξεκινάει περίπου έναν αιώνα πριν και τελειώνει ένα αιώνα μετά. Κατά την περίοδο αυτήν η Ευρώπη μαστίζεται για άλλη μια φορά από επιδρομές των βαρβάρων. Άγνωστων μέχρι εκείνη τη στιγμή βαρβαρικών φύλων. Στον βορρά εμφανίζονται οι Νορμανδοί, στο νότο οι Σαρακηνοί και στην ανατολή οι Ούγγροι. Στο διάβα τους κατέστρεφαν μοναστήρια, ενώ σε όσα δεν είχαν ακόμη καταστραφεί, οι μοναχοί διέκοπταν τις πνευματικές τους ενασχολήσεις και επιδίδονταν στην κατασκευή τειχών γύρω από τα μοναστήρια για προστασία. Οι άνθρωποι τότε ζούσαν μέσα στην ανασφάλεια εξαιτίας των πειρατών, των ληστών, των σεισμών και των πολέμων.

Λίγο πριν το έτος 1000 υπήρχε η εσχατολογική αντίληψη ότι, σύμφωνα με την Αποκάλυψη του Ιωάννη, ο κόσμος θα τελειώσει και θα έρθει η μέρα της κρίσης όταν θα άλλαζε η χιλιετία. Έτσι οι άνθρωποι πεπεισμένοι πια, προσπαθούσαν να καταλάβουν την ακριβή ημερομηνία που θα έρθει το τέλος και από πότε θα έπρεπε να μετρούν την αρχή της χιλιετίας. Μετρώντας από τη γέννηση του Χριστού το έτος 1000 δεν τελείωσε ο κόσμος, έτσι ο φόβος κράτησε για 33 χρόνια ακόμα, μετρώντας πια από το θάνατό του. Συμπτωματικά το 1033 έγινε μια έκλειψη Ηλίου που έδωσε την εντύπωση πως το τέλος του κόσμου είχε ξεκινήσει. Όταν λοιπόν αναβλήθηκε η ημέρα της Κρίσης, οι χριστιανοί αναζητούσαν παντού κάποιο θαύμα, πέφτοντας με αυτό τον τρόπο θύματα πολλών, που τους χρησιμοποιούσαν για το συμφέρον τους.

Οι εσχατολογικές αντιλήψεις της κοινωνίας της εποχής δεν άφηναν περιθώριο και χρόνο στην εκπαίδευση, η οποία κάτω από τέτοιες συνθήκες δεν φαινόταν αναγκαία. Έτσι, η εκπαίδευση έκανε πολλά βήματα πίσω. Στις αγροτικές περιοχές, ο αναλφάβητος αγρότης μάθαινε τη δουλειά που του είχε επιβληθεί από τους γονείς του. Στις πόλεις ο *pater familias* παρέδιδε το παιδί σε κάποιον τεχνίτη για να μάθει τη δουλειά. Ο νέος έμενε μαθητευόμενος κοντά στον τεχνίτη, ο οποίος του παρείχε στέγη, τροφή και ενδυμασία χωρίς όμως χρηματική αμοιβή.

Όσοι, λίγοι, από την άλλη ασχολήθηκαν με τα γράμματα, μπλέχτηκαν σε μια διαμάχη μεταξύ των προοδευτικών και των οπισθοδρομικών δασκάλων. Οι προοδευτικοί

δάσκαλοι επιθυμούσαν μια καλύτερη θέση για τις ελευθέρια τέχνες στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αντίθετα οι οπισθοδρομικοί υποστήριζαν την αποκλειστική μελέτη των ιερών γραφών. Ο ιεράρχης της Ραβέννας, Πέτρος Δαμιανός, στο έργο του *Περί της Αγίας Απλότητας*, στο οποίο αναπτύσσει τη θεωρία της αμάθειας, υποστηρίζει πως η φιλοσοφία δεν ήταν αναγκαία για τη σωτηρία των ανθρώπων γι' αυτό και ο Θεός δεν έστειλε φιλοσόφους αλλά ψαράδες για να τους προσηλυτίσουν. Η σύγκρουση των δασκάλων βασιζόταν στο αιώνιο δίλημμα, μεταξύ λογικής και πίστης, αν δηλαδή πρέπει να προηγείται έρευνα, η οποία θα κατευθύνει κάποιον στην πίστη ή αν η τυφλή πίστη είναι η λύση για την κατανόηση. Ουσιαστικά ήταν μια σύγκρουση ανάμεσα στις πεποιθήσεις του Αριστοτέλη περί λογικής και του Αγίου Αυγουστίνου περί πίστης. Ως αποτέλεσμα όμως αυτής της διαμάχης η φιλοσοφία συνδυάστηκε με τα ιερά κείμενα και δημιούργησε την επιστήμη της θεολογίας, όπως την ξέρουμε μέχρι σήμερα. Την νέα κατάσταση υιοθέτησαν τα επισκοπικά και τα πρεσβυτεριανά σχολεία, ενώ τα μοναστικά παρέμειναν προσκολλημένα στο παρελθόν.

Ο δάσκαλος ήταν μια μορφή κυρίαρχη, μια αυθεντία, αφού όταν έλεγαν «*Magister dixit*³⁰» οτιδήποτε ερχόταν μετά αποτελούσε διαταγή. Στο έτος 1000 η εκπαίδευση των ελευθέρια τέχνη ήταν πλέον καθιερωμένη, με το πρόσχημα πως οι μαθητές πρέπει να μάθουν το *πασχάλιον*, να μπορούν να υπολογίζουν, δηλαδή, σωστά τις ετήσιες ημερομηνίες του Πάσχα. Πολλοί δάσκαλοι προχώρησαν πέρα απ' αυτό φτάνοντας σε μαθηματικές πράξεις και μαθήματα αστρονομίας, ενώ με το πρόσχημα της αγάπης για καλλιέργεια και ακρίβεια των εννοιών δίδασκαν και τη ρητορική. Ακόμη με το πρόσχημα της αγάπης για τον πλησίον, ο απελπισμένος με τις ιδέες των οπισθοδρομικών Φουλβέρτος της Σάρτρης φώναζε: *O desolata Galiarum ecclesia!*³¹ και συμπεριέλαβε στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και την ιατρική. Τέλος, με το πρόσχημα της εκμάθησης των ψαλμών δίδασκαν τη θεωρία της μουσικής.

Τα συμβάντα του φοβερού έτους 1000, ήταν αυτά που οδήγησαν στην πνευματική άνθηση του 12^{ου} αιώνα, η οποία με την σειρά της έδωσε βήμα στην ευρωπαϊκή Αναγέννηση. Το εμπόριο εμφανίζεται σταδιακά στην Δυτική Ευρώπη και ως *burgensis*, δηλαδή έμπορος, δηλώνεται ο επαγγελματίας της αγοραπωλησίας. Οι όροι για την ομαλή λειτουργία του εμπορίου ήταν αδύνατο να καλυφθούν με τον αναλφαβητισμό της συντριπτικής πλειονότητας του μεσαιωνικού πληθυσμού. Για τη

³⁰ Το είπε ο δάσκαλος.

³¹ Ω δύστυχη των Γάλλων εκκλησία!

λειτουργία του εμπορίου ήταν απαραίτητη μια γραφειοκρατική υποδομή, η οποία χρειαζόταν ικανούς και μορφωμένους ανθρώπους για να την συγκροτήσουν. Έτσι, οι άνθρωποι φάνηκαν να στρέφονται ξανά προς τη μάθηση. Τα πρώτα λαϊκά σχολεία, που εμφανίστηκαν τον 12^ο αιώνα στη Φλάνδρα και στην Ιταλία, αποποιήθηκαν τη λατινική γλώσσα και στράφηκαν προς τις εθνικές γλώσσες, διδάσκοντας στους μαθητές τη καταγραφή των συναλλαγών και την τήρηση λογιστικών βιβλίων. Τα επισκοπικά σχολεία από την άλλη συνέχιζαν να υπάρχουν, μόνο που τώρα το εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα διαμορφώνεται ώστε να προσεγγίζει τις ανάγκες της καθημερινότητας με γνώμονα το εμπόριο.

Σταδιακά άρχισαν και οι μεταφράσεις ελληνικών κειμένων από την αραβική γλώσσα στη λατινική. Ενώ, μεταφράζονταν και αντιγράφονταν κλασικά νομικά έργα, όπως το *Corpus Juris Civilis* του Ιουστινιανού, καθώς και τα ιατρικά συγγράμματα του Ιπποκράτη, του Γαληνού, του Αλή Αμπάς και του Ισαάκ του Εβραίου. Συγγράφηκαν εγχειρίδια γραμματικής, λογικής, διαλεκτικής, θεολογίας, ιστορίας, ενώ εκδόθηκαν και συλλογές κανονικού δικαίου.

4. Τα μοναστικά τάγματα και η επιρροή τους στην εκπαίδευση

Τα μοναστικά και επαιτικά τάγματα προσφέροντας χώρους για την εκπαίδευση των μοναχών, άρχισαν να εισχωρούν στην εκπαίδευση και να ασκούν επιρροή στο περιεχόμενο της αλλά και στην επιλογή του δυναμικού της. Ωστόσο αρχικά παρατηρήθηκαν θεοφοβούμενοι άνθρωποι που ανακήρυξαν την αμάθεια ως μέγιστο αγαθό για τον άνθρωπο. Κύριος υποστηρικτής αυτής της ιδέας ήταν ο άγιος Βερνάρδος (1090-1153), ηγούμενος του γαλλικού μοναστηριού του Κλερβό.

«Θα βρεις πολύ περισσότερα στα δάση παρά στα βιβλία. Τα ξύλα και οι πέτρες θα σου μάθουν περισσότερα απ' οποιονδήποτε δάσκαλο»³².

Αυτός είναι ο λόγος, που το τάγμα των Κιστερκιανών, δημιούργημα των ιδεών του αγίου Βερνάρδου, έριξε όλο το βάρος στη χειρωνακτική εργασία, μετατρέποντας τους μοναχούς σε κτηνοτρόφους, οινοπαραγωγούς, γεωργούς κ.α.³³

Αργότερα, στις αρχές του 11^{ου} αιώνα δημιουργήθηκαν τα Τάγματα Επαιτείας, ως συνέπεια στην εμφάνιση διάφορων αιρέσεων. Οι πιστοί των ταγμάτων περιπλανιόντουσαν σε πόλεις και χωριά, ζώντας από την ελεημοσύνη των λαϊκών. Τα τάγματα συνέχισαν να υπάρχουν για χρόνια και έτσι λίγο αργότερα γεννήθηκαν τα τάγματα των Δομινικανών και των Φραγκισκανών, που απευθύνονταν στους εγγράμματους και τους αγράμματους αντίστοιχα.

Στον παρακάτω χάρτη³⁴ παρατηρείται η εξάπλωση του τάγματος των Δομινικανών το 1303 στα πανεπιστήμια με κυριότερο αυτό του Παρισιού. Ενώ αναγράφονται και οι επαρχίες, που μπορούσαν να στείλουν μέχρι τρεις φοιτητές στο Παρίσι για να σπουδάσουν.

³² J. Gimpel: *La révolution industrielle au Moyen Age*, Παρίσι 1975.

³³ Θεόδωρος Καρζής, *Η Παιδεία στον Μεσαίωνα*, Φιλιππότης 1998, Σελ. 99

³⁴ Jacques Le Goff, *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, Εκδ. Βάνιας, 1993, Σελ. 127

αφοσιωμένοι στην παπική εξουσία. Προσπάθησαν να αυξήσουν στα πανεπιστήμια την παπική επιρροή για να προσελκύσουν νέους φοιτητές της θεολογικής επιστήμης κοντά τους. Έτσι στο Παρίσι του 1224, οι Δομινικανοί προσέλκυσαν 40 νέους φοιτητές οι οποίοι πολλαπλασιάστηκαν μέσα στα επόμενα χρόνια. Παράλληλα πολλοί καθηγητές της θεολογίας στο πανεπιστήμιο του Παρισιού φαίνεται να προέρχονται από τα επαιτικά τάγματα. Ταυτόχρονα πολλοί από αυτούς μετέφεραν τον τρόπο διδασκαλίας τους στα μοναστήρια με αποτέλεσμα η επιρροή των ταγμάτων να βαθαίνει μέσα στην εκπαίδευση. Η κατάσταση αυτή μπορούσε να συνεχίζεται για χρόνια αφού κάθε καθηγητής συνηθιζόταν να έχει κοντά του από έναν μαθητευόμενο που αργότερα θα έπαιρνε τη θέση του. Αποτελεσματικά η εκκλησία συνεχώς χειραγωγούσε το πανεπιστήμιο χωρίς διασπάσεις.

Για παράδειγμα ενώ το πανεπιστήμιο του Παρισιού είχε καταφέρει να ξεφύγει από την επισκοπική επιρροή, τα μοναστικά τάγματα, που προστατεύονταν από την Αγία Έδρα, δεν το άφησαν να ξεφύγει και από την παπική εξουσία. Οι καθηγητές λοιπόν που δεν ανήκαν στα τάγματα είχαν δυσανεμιστεί με την ολοένα αυξανόμενη δύναμη όσων είχαν τοποθετηθεί στο πανεπιστήμιο από αυτά. Έτσι το 1252 οι λαϊκοί καθηγητές πήραν την απόφαση να μην αφήσουν κανέναν από τους διδασκάλους των ταγμάτων να αποκτήσουν παραπάνω από μια έδρα στο πανεπιστήμιο. Τα τάγματα παραπονέθηκαν στον πάπα, όμως το 1253 οι καθηγητές σταμάτησαν σε όλες τις σχολές τα μαθήματα για να διαμαρτυρηθούν για τις βιαιότητες της βασιλικής αστυνομίας εναντίον των σπουδαστών³⁶.

Αμέσως, λοιπόν, ο αγώνας σταμάτησε να αφορά αποκλειστικά τα επαιτικά τάγματα και στράφηκε σε ολόκληρη τη παπική εκκλησία. Σε απάντηση στις προκλήσεις της εκκλησίας οι λαϊκοί καθηγητές ανανέωσαν τα δραστικά μέτρα που είχαν πάρει εναντίον των καθηγητών των ταγμάτων. Όταν ο πάπας επέμεινε να δοθεί μία επιπλέον έδρα σε καθηγητή από το τάγμα των Κιστερκιανών, οι λαϊκοί υποστήριζαν ότι εάν καταστραφεί το πανεπιστήμιο, το οποίο θεωρείται «ίδρυμα της Εκκλησίας», καταστρέφεται ολόκληρος ο χριστιανισμός. Ο Ιννοκέντιος Δ΄ ζήτησε να σταλεί επιτροπή στο πανεπιστήμιο όμως οι Φραγκισκανοί αρνήθηκαν, τότε ειρωνικά ο πάπας τους υποχρέωσε να πληρώσουν τα έξοδα για την αποστολή ακριβώς της επιτροπής αυτής. Ωστόσο λίγο αργότερα, όταν δηλαδή στον παπικό θρόνο βρισκόταν ο

³⁶ David Nicholas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*, ΜΙΕΤ, Σελ. 503

Αλέξανδρος Δ΄, τα προνόμια των καθηγητών επέστρεψαν όπως και ένας βαθμός αυτονομίας. Όμως και αυτός λόγω την ανένδοτης στάσης των καθηγητών άρχισε να τους αφορίζει, όταν αυτοί, χρησιμοποιώντας το μόνο δικαίωμα που τους είχε απομείνει, διακήρυξαν ότι ο σύλλογός τους διαλύθηκε και έφυγαν από το πανεπιστήμιο του Παρισιού. Ωστόσο ανάμεσα στους λαϊκούς και τους Δομινικανούς συνεχίστηκαν οι εχθροπραξίες, έτσι ο Αλέξανδρος Δ΄ αφαίρεσε από τους πιο μαχητικούς λαϊκούς καθηγητές τα αξιώματά τους και τους απομάκρυνε πια από την Γαλλία.

Οι δύο παρατάξεις μείωσαν τις μεταξύ τους εχθροπραξίες όταν τα πράγματα περιπλέχθηκαν, καθώς ο αρχηγός των λαϊκών Guillaume de Saint-Amour, κατακρίθηκε όχι μόνο από τον πάπα και τον βασιλιά αλλά και από τους συναδέλφους του. Τότε ορισμένοι καθηγητές υποτάχθηκαν στην παπική εξουσία, ωστόσο ο πάπας επιθυμούσε την άμεση υποταγή όλων των καθηγητών. Μέσα στα επόμενα χρόνια υπήρχαν κάποιες ενέργειες εναντίον Δομινικανών και Φραγκισκανών καθηγητών, όμως ουσιαστικά οι εχθροπραξίες είχαν τελειώσει³⁷.

³⁷ Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Η Μεσαιωνική Δύση (5^{ος} – 15^{ος} αι.)*, Βάνιας 2004, σελ. 362

5. Η έννοια *Πανεπιστήμιο* και η εξέλιξή της

Η αρχική ονομασία του πανεπιστημίου ήταν *Studium Generale*³⁸, δηλαδή Γενικό Σπουδαστήριο. Οι ευρωπαίοι αποφάσισαν να αποκαλούν τα σπουδαστήρια αυτά με τον όρο πανεπιστήμιο καθώς πλέον οι σπουδαστές κατέφθαναν και από το εξωτερικό για να σπουδάσουν σε κάποια σχολή. Ακόμη, διδάσκονταν ένα μάθημα ανώτερου επιπέδου θεολογίας, δικαίου ή ιατρικής, ενώ απολάμβαναν διοικητική αυτονομία. Πολύ σύντομα καθιερώθηκε η λέξη *Universitas*³⁹, δηλαδή συντεχνία ή αδελφότητα. Σε αυτά τα ιδρύματα οι καθηγητές με τους μαθητές συνεργάζονταν στενά, δημιουργώντας έτσι την κοινότητά τους, την οποία ονόμαζαν *Universitas Magistrorum et Sclarium*, δηλαδή Συντεχνία Καθηγητών και Μαθητών με κοινό στόχο τη διασφάλιση της αυτονομίας των *Universitas*. Τα διοικητικά όργανα του πανεπιστημίου, όπως οι *precuratores* (συγκλητικοί) και ο *rector* (πρύτανης), λειτουργούσαν αυτόνομα. Η πρώτη γνωστή ευρωπαϊκή πανεπιστημιακή πόλη είναι η Πάδοβα, όπου το πανεπιστήμιό της ιδρύθηκε από τον αυτοκράτορα Λοθάριο Α΄ το 825.

Καθώς η σημασία και η αυτοτέλεια του πανεπιστημίου διογκωνόταν ο εκάστοτε μονάρχης και η Εκκλησία ολοένα μάχονταν για την χειραγωγήσή του. Στο πλαίσιο αυτής της διαμάχης ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Φρειδερίκος Β΄ ίδρυσε ένα αυτοκρατορικό πανεπιστήμιο στη Νεάπολη ενώ αντίστοιχα ο πάπας Γρηγόριος Θ΄ δημιούργησε ένα παπικό στη Τουλούζη. Αργότερα ο πάπας Ιννοκέντιος Δ΄ παραχώρησε ορισμένα προνόμια στο *Studium Urbis*⁴⁰ της Ρώμης. Παρόλη αυτή τη διαμάχη η Εκκλησία κρατούσε ακόμη το δικαίωμα της *licentia ubique docendi*, δηλαδή είχε το δικαίωμα να δίνει αυτοβούλως τη γενική άδεια διδασκαλίας, που χωρίς αυτήν δεν μπορούσε κάποιος να αναγνωριστεί σαν καθηγητής. Πολλοί μονάρχες προσπάθησαν να διορίσουν καθηγητές, οι οποίοι δεν κατείχαν την συγκεκριμένη άδεια με αποτέλεσμα η Εκκλησία να τους θεωρήσει παράνομους.

Οι φοιτητές των πανεπιστημίων του Μεσαίωνα απλώνονταν ηλικιακά από τα 13 έως τα 40 έτη και απολάμβαναν διάφορα προνόμια, τα οποία ενώ θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται για να υπηρετούν οι φοιτητές τον Θεό με τον καλύτερο τρόπο, όπως υποστηρίζει η εκπαιδευτική θεωρία της εποχής, έγιναν αντίθετα μέσο για τη

³⁸ Γενικός κύκλος μαθημάτων

³⁹ Αμαλία Κ. Ηλιάδη, *Το Πανεπιστήμιο του Παρισιού (12^{ος} – 15^{ος} αι.)*, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Αθήνα 2003, Κεφ. 1^ο.

⁴⁰ Πανεπιστήμιο που προέκυψε από την συγχώνευση δύο άλλων ιδρυμένων από πάπες στη Ρώμη.

δημιουργία ενός κλίματος πανεπιστημιακής ασυδοσίας. Η θρησκευτική πλευρά του πανεπιστημιακού κόσμου, παραμεριζόταν σταδιακά όλο και περισσότερο όχι όμως και το *φαίνεσθαι*, το οποίο συμβάδιζε με την θρησκευτικότητα. Οι φοιτητές ντύνονταν όλοι με τον ίδιο τρόπο, συγκεκριμένα φορούσαν μαύρα ράσα, έτρωγαν σε κοινά τραπέζια, ζούσαν κατά ομάδες, πειθαρχούσαν στους κανόνες του πανεπιστημίου και μελετούσαν όσα πρόσταζε η θρησκεία. Ενώ τέλος, μετά το πέρας του ημερήσιου εκπαιδευτικού προγράμματος απολάμβαναν την ελευθερία τους, αντίθετα με τους φοιτητές των μοναστηριών.

Οι σπουδές χωρίζονταν σε δύο κύκλους. Ο πρώτος κύκλος διαρκούσε 4-5 χρόνια και οι φοιτητές μπορούσαν να αποκτήσουν το πρώτο τους δίπλωμα, ενώ όσοι είχαν την οικονομική δυνατότητα να συνεχίσουν στο δεύτερο κύκλο σπουδών, που είχε διάρκεια 5-7 χρόνια διεκδικούσαν το δίπλωμα της *licentia ubique docendi*. Στην αρχική φάση τους τα μεσαιωνικά πανεπιστήμια δεν στεγάζονταν κάπου συγκεκριμένα. Χρησιμοποιούσαν κυρίως ναούς και οι φοιτητές έμεναν σε *hospicia*⁴¹, ενώ υπήρχαν περιπτώσεις όπου ομάδες φοιτητών νοίκιαζαν μαζί δωμάτια και αίθουσες για μεγαλύτερη οικονομία.

Οι φοιτητές διασκέδαζαν περνώντας πολύ από το χρόνο τους σε ταβέρνες δημιουργώντας τραγούδια στα λατινικά γεμάτα με λογοπαίγνια, όταν η εκκλησία τους πίεζε να συνενώνονται σε οργανωμένα τάγματα, έτσι ιδρύθηκε το τάγμα των τυχοδιωκτών από περιπλανώμενους λόγιους με προστάτη τον Γολιάθ τον Φιλισταίο. Η γολιαρδική ποίηση, που όπως πολλοί υποστηρίζουν ονομάστηκε έτσι από τον ίδιο τον Γολιάθ, ασχολείται με το κρασί, τις όμορφες γυναίκες και το καλαμπούρι⁴². Το πιο διάσημο από αυτά είναι η «*Εξομολόγηση του Γολιάθ*», στο οποίο διακωμωδείται ολόκληρο το σχήμα των μυστηρίων της Εκκλησίας μέσα από αναφορές σε παγανιστικούς θεούς και συνήθειες απαγορευμένες από τη χριστιανική θρησκεία.

“Such my verse is wont to be
As the wine I swallow;
No ripe thoughts enliven me
While my stomach's hollow;

⁴¹ Οικοτροφεία

⁴² David Nicholas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*, ΜΙΕΤ, Σελ. 490

*Hungry wits on hungry lips
Like a shadow follow,
But when once I'm in my cups,
I can beat Apollo.⁴³*

Η ανώτατη εκπαίδευση στο Μεσαίωνα ήταν ακριβή. Ο φοιτητής πλήρωνε τον κάθε καθηγητή ξεχωριστά, αγόραζε τα βιβλία, κατέθετε τα εξέταστρα και πλήρωνε νοίκι για το φοιτητικό του κοιτώνα. Ωστόσο κάποιος που δεν είχε την οικονομική δυνατότητα μπορούσε να φοιτήσει στην ανώτατη εκπαίδευση μέσω μιας υποτροφίας, η οποία παρέχόταν από τον μονάρχη ή την δανειοδότηση από αυτόν ή και την επονομαζόμενη συμφωνία μεταξύ φοιτητών και καθηγητών, κατά την οποία ο φοιτητής θα πλήρωνε τα δέοντα σε βάθος χρόνου. Άποροι φοιτητές υπήρχαν στο καταστατικό πολλών πανεπιστημίων. Αυτοί κατέθεταν μια υπεύθυνη δήλωση με την παρουσία μαρτύρων επισημαίνοντας το ποσό που οφείλουν, αναλαμβάνοντας έτσι και την υποχρέωση να το εξοφλήσουν. Πολλοί ήταν οι φοιτητές που οδηγήθηκαν στην ασιτία εξαιτίας των οικονομικών τους προβλημάτων. Εξαιτίας αυτών των γεγονότων τον 12^ο αιώνα στη Γαλλία αναδύθηκε ένας νέος θεσμός, το κολέγιο, με στόχο τη παροχή οικονομικής βοήθειας στους φοιτητές. Πιο συγκεκριμένα, στο Παρίσι του 1180 ένας προσκυνητής του Πανάγιου Τάφου ίδρυσε το πρώτο Κολέγιο των Δεκαοχτώ, το οποίο ονομάστηκε έτσι διότι είχε υπό την προστασία του 18 φοιτητές. Ωστόσο, το πιο γνωστό κολέγιο, πάλι του Παρισιού, είναι αυτό που ιδρύθηκε το 1257 από τον Ροβέρτο της Σορβόνης, το οποίο τελικά απορροφήθηκε από το Πανεπιστήμιο του Παρισιού και υπάρχει μέχρι σήμερα.

Στην Ισπανία, από την άλλη, ο πάπας Ονώριος Γ΄ θέλοντας να έχει επιρροή στην εκπαίδευση της χώρας βοήθησε τον βασιλιά Αλφόνσο Η΄ της Καστίλλης να μετατρέψει την καθεδρική σχολή της *Palencia* σε πανεπιστήμιο. Ενώ στο Μονπελιέ ο καρδινάλιος Κοράδος το 1220 θέσπισε τον πρώτο κανονισμό στη «*Κοινότητα των ιατρών, τόσο των διδασκάλων όσο και των σπουδαστών*⁴⁴». Οι φιλόσοφοι (*artista*) ιδρύουν τον «*Σύλλογο διδασκάλων και των μαθητών που σπουδάζουν στις τέχνες*⁴⁵» (*Universitas doctorum et discipulorum in artibus studentium*).

⁴³ La Confession de Goliath, μετ. (από γαλλικά) John Addington Symonds, *Wine, Women, and Song*, (London: Chatto and Windus, 1884), σελ. 55-56

⁴⁴ *Universitas medicorum, tam doctorum quam discipulorum*

⁴⁵ *Universitas doctorum et discipulorum in artibus studentium*

5.1 Το πανεπιστήμιο του Παρισιού

Με την παρακμή των επισκοπικών σχολείων στη Γαλλία και την μετακίνηση των σπουδαστών στο Παρίσι, οι επίσκοποι έκαναν τα αδύνατα δυνατά για να διατηρήσουν το μονοπώλιο της εκπαίδευσης προς όφελος της παπικής εκκλησίας. Ο επίσκοπος είχε ως αντιπρόσωπο τον γραμματέα του καθεδρικού συμβουλίου, ο οποίος ασκούσε και καθήκοντα διευθυντή στα σχολεία της περιφέρειάς του και παραχωρούσε την άδεια άσκησης του επαγγέλματος του δασκάλου. Ο γραμματέας, λοιπόν, προσπαθούσε με κάθε τρόπο να έχει υπό τον έλεγχο του τους δασκάλους και να επηρεάζει τον τρόπο διδασκαλίας τους. Εξαιτίας των προνομίων του γραμματέα, οι καθηγητές όλων των σχολών συγκρότησαν ένα σύλλογο εναντίον του, που λειτούργησε κατά τα έτη 1208-1209, ενώ σε αυτόν εντάχθηκαν και μαθητές. Αυτό συνέβη καθώς λίγα χρόνια πριν, το 1200, το πανεπιστήμιο του Παρισιού έζησε στιγμές κρίσης με θύματα τους ίδιους τους φοιτητές. Τότε ο βασιλιάς Φίλιππος Β΄ Αύγουστος παραχώρησε στους φοιτητές το προνόμιο της ειδικής δωσιδικίας⁴⁶. Τα μέλη, λοιπόν, του συλλόγου επιθυμούσαν, να μην εντάσσονται στο έλεγχο του γραμματέα. Τότε αυτός οργάνωσε συλλήψεις για να τους τιθασεύσει, όμως η εξέλιξη της κατάστασης κατέληξε να κριθεί από τον ποντίφηκα, ο οποίος αντιλαμβανόμενος τα οφέλη και τις προοπτικές πήρε το μέρος των καθηγητών.

Λίγο αργότερα, η παπική εκκλησία επέλεξε να καθορίσει το καταστατικό του σχολικού συλλόγου και το περιεχόμενο των σπουδών των διαφόρων σχολών, όταν η ρήξη μεταξύ συλλόγου και γραμματέα υπήρχε ακόμη. Πιο συγκεκριμένα, ο γραμματέας αφόρισε καθηγητές και μαθητές, μέλη του συλλόγου και αυτοί στέλνοντας επιστολή στη παπική Αυλή, έπεισαν τον πάπα Ονώριο Γ΄ να ακυρώσει την απόφαση του γραμματέα. Το 1221 οι καθηγητές και οι μαθητές έφτιαξαν τη σφραγίδα του συλλόγου, με την οποία αναγνωρίζονταν ως νόμιμο σώμα. Τότε ο πάπας τους κάλεσε στο δικαστήριό του μαζί με τον επίσκοπο του Παρισιού, ο οποίος δεν υποχωρούσε. Στα επόμενα δέκα χρόνια ο βασιλιάς πήρε το μέρος της Παρισινής εκκλησίας, με αποτέλεσμα στις 27 Μαρτίου 1229 θα εκδοθεί μια πράξη από τους 21 «*προνοητές*» της κοινότητας καταγγέλλοντας τις βιαιότητες του διοικητή του Παρισιού και απειλώντας με απεργία έξι χρόνων. Ο

⁴⁶ Με το δικαίωμα αυτό οι φοιτητές δεν θα δικάζονταν από τα υπάρχοντα δικαστήρια αλλά από άλλα που ιδρύθηκαν για τον συγκεκριμένο σκοπό

βασιλιάς αρνείτο να συμβιβαστεί και τότε ήταν που η κοινότητα έκανε πράξη τις απειλές της.

Επιπλέον, το 1229 άλλες ταραχές έπληξαν το Παρίσι, γνωστές ως «*Ταραχές του Καρναβαλιού*», καθώς συνέπεσαν με τις Απόκριες. Θύματα πάλι ήταν οι φοιτητές και έτσι πολλοί καθηγητές αποφάσισαν να φύγουν για την Οξφόρδη. Τότε ο πάπας Γρηγόριος Θ' έκδωσε μια βούλα για τις σχέσεις που θα έπρεπε να ακολουθήσουν η κοινότητα και ο επίσκοπος ή γραμματέας και με την οποία παραχωρεί κι άλλα προνόμια σε φοιτητές, ανάμεσα σε αυτά ήταν και η απαγόρευση της φυλάκισης φοιτητών για χρέη. Λίγα χρόνια αργότερα, η κοινότητα αποκτά καταστατικό και αποτελεί πλέον ανεξάρτητο σώμα χωρίς την εποπτεία του επισκόπου.

Καθώς φαίνεται τον 13^ο αιώνα το Παρίσι άρχισε να χάνει την αίγλη των προηγούμενων χρόνων. Πιο συγκεκριμένα, στις αρχές του 13^{ου} αιώνα η *Universitas* ήταν στο Παρίσι ένας άτακτος σύλλογος, αφού η κάθε σχολή είχε την δική της οργάνωση. Στο Παρίσι πολύ δημοφιλής ήταν η Σχολή των Τεχνών. Σε αυτήν μελετώνται οι ελευθέρια τέχνες (γραμματική, ρητορική, διαλεκτική). Η Σχολή των Τεχνών ήταν μια προκαταρτική σχολή, όποιος, δηλαδή, σπούδαζε στο Παρίσι ήταν υποχρεωμένος να τη παρακολουθεί για χρόνια πριν επιλέξει κάποια από τις ανώτερες τρεις, δηλαδή μία από τις σχολές θεολογίας, ιατρικής και νομικής. Οι σπουδαστές ξεκινούσαν την σχολή σε ηλικία 12-13 ετών και στα 20-21 έτη τελείωναν. Οι φοιτητές αυτών των ηλικιών ήταν εύκολο να παραστρατήσουν από τον δρόμο του Κύριου, έτσι κρίθηκε αναγκαία η σύσταση της οργάνωσης του πανεπιστημίου.

Οι φοιτητές και οι καθηγητές στα μέσα του 13^{ου} αιώνα διακρίνονταν σε τέσσερα «*Nations*⁴⁷» αναφορικά με τον τόπο καταγωγής τους. Χωρίζονταν λοιπόν σε Γάλλους, Νορμανδούς, Άγγλους και Picards⁴⁸. Επικεφαλής κάθε έθνους ήταν ένας πληρεξούσιος και εκλεγόταν από τα μέλη της ομάδας. Τα καθήκοντά του συνοψίζονταν στην εξασφάλιση της ευημερίας των μελών της ομάδας στον καθημερινό τους βίο. Επίσης, διαχειριζόταν το ταμείο, σφράγιζε τις πράξεις και επέβλεπε τις θρησκευτικές τελετές. Η ιδιομορφία, ωστόσο, των εθνών απαιτούσε την δημιουργία ενός συνδέσμου με αρχηγό τον *rector*, ο οποίος εκλεγόταν από τους καθηγητές και η θητεία του δεν διαρκούσε πάνω από ένα μήνα, ενώ ο ρόλος του ήταν ίδιος με αυτόν του πληρεξουσίου.

⁴⁷ Έθνη

⁴⁸ Κάτοικοι περιοχής στη βόρεια Γαλλία που ονομάζεται Πικαρδία

Αντίθετα, το Συμβούλιο της Σχολής των Τεχνών αποτελείτο από όλους τους καθηγητές που παρέδιδαν μαθήματα και συνερχόταν μια φορά την εβδομάδα με σκοπό τον καθορισμό της διαδικασίας των εξετάσεων, τη ρύθμιση των ωραρίων και την επεξεργασία των καταστατικών. Οι σχολές θεολογίας, ιατρικής και νομικής, εξαιτίας του μικρού αριθμού φοιτητών και καθηγητών δεν ήταν καλά οργανωμένες, ωστόσο, υπήρχε ένας σύλλογος των εν ενεργεία καθηγητών με αρχηγό τον «κοσμήτορα», τον παλαιότερο καθηγητή της σχολής. Ο τελευταίος είχε αναλάβει την εκτελεστική εξουσία και ουσιαστικά ο ρόλος του ταυτιζόταν με αυτόν του *rector* της σχολής των τεχνών. Ο *rector* επιτελούσε και πρόεδρος του συμβουλίου, όπου όλες οι σχολές συναθροίζονταν για να πάρουν αποφάσεις σχετικές με το πανεπιστήμιο, όπως την διατήρηση ή μη των Δομηνικανών και Φραγκισκανών καθηγητών.

Εκτός Παρισιού, τώρα, συγκεκριμένα στη Τουλούζη περί το 1229 ιδρύθηκε ένα παπικό πανεπιστήμιο καθολικών σπουδών. Γενικότερα το σχολείο αυτό συντηρείτο από δαπάνες αιρετικών και στόχος του ήταν η διάδοση των ρωμαιοκαθολικών δογμάτων. Σε αυτό ο αιρετικός κόμης Ρεμούνδος Ζ΄ υποχρεώθηκε να καταβάλει επί 10 χρόνια 14 μισθούς δασκάλων.

5.2 Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης

Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, το αρχαιότερο πανεπιστήμιο της Αγγλίας, απελευθερώθηκε πιο εύκολα από την παπική εξουσία σε σχέση με τα άλλα πανεπιστήμια της Ευρώπης. Η εκκλησιαστική έδρα βρισκόταν στο Λίνκολν, αρκετά χιλιόμετρα μακριά από την Οξφόρδη. Εξαιτίας αυτού η εξουσία του επισκόπου μεταφέρθηκε στον Καγκελάριο καθώς ήταν αδύνατον ο πρώτος να εξουσιάζει από τόσο μακριά, με αποτέλεσμα ο καγκελάριος ως αντιπρόσωπος του επισκόπου να μην μπορεί να συγκρουσθεί με το πανεπιστήμιο. Για τον λόγο αυτό το ρόλο του καγκελαρίου αναλάμβανε ένας εκ των καθηγητών, ο οποίος μάλιστα χρειαζόταν την σύμφωνη γνώμη των υπόλοιπων καθηγητών για να πάρει τη θέση. Ενώ στην Οξφόρδη σε αντίθεση με το Παρίσι, οι καθηγητές των επαιτικών ταγμάτων ζούσαν και συνεργάζονταν ομαλά με τους κληρικούς καθηγητές.

Ωστόσο η διοικητική οργάνωση του πανεπιστημίου μοιάζει περισσότερο με εκείνη του Παρισιού. Το πανεπιστήμιο χωρίζεται σε σχολές, με τον καγκελάριο να προεδρεύει

όλων. Στην Οξφόρδη διδάσκονταν Αριστοτέλη, γι' αυτό και οι φιλόσοφοι του πανεπιστημίου «*Atristae*», εκπροσωπούσαν το μεγαλύτερο ποσοστό των καθηγητών και χωρίζονταν σε έθνη, τα οποία περιλάμβαναν μόνο Άγγλους, Σκώτους και Ιρλανδούς και διακρίνονταν στους *Boreales*⁴⁹ και τους *Australes*⁵⁰. Επίσης, αναδεικνύονταν από τα έθνη δύο πληρεξούσιοι, οι οποίοι μαζί με τον καγκελάριο σχημάτιζαν ένα «*Triumvirum*». Οι φιλόσοφοι της Σχολής των Τεχνών είχαν το μεγαλύτερο ποσοστό καθηγητών στο πανεπιστήμιο, όπως και στο Παρίσι, όμως αυτό δεν τους εμπόδιζε από το να κρίσουν ως πρόεδρο τους έναν καθηγητή της θεολογικής σχολής κρατώντας έτσι την ισορροπία και αποτρέποντας την δημιουργία συγκρούσεων με την εκκλησία. Η Γενική Συνέλευση των εν ενεργεία καθηγητών είχε την ανώτερη εξουσία και δεν συνερχόταν παρά μόνο για πολύ σημαντικούς λόγους, ενώ οι απλές, καθημερινές υποθέσεις εξετάζονταν από τη μικρή συνέλευση.

Το 1209 ένας φοιτητής του πανεπιστημίου της Οξφόρδης σκότωσε μια γυναίκα. Οι πολίτες εξεγέρθηκαν και επιτέθηκαν στο οικοτροφείο, εκεί μάλιστα κρέμασαν από τα παράθυρα τρεις φοιτητές. Αποτελεσματικά οι καθηγητές διέκοψαν τα μαθήματα και 3.000 άνθρωποι εγκατέλειψαν την Οξφόρδη για το κοντινό Κέμπριτζ⁵¹. Τότε ο πάπας και ο βασιλιάς έδωσαν διάφορα προνόμια στους καθηγητές με την ελπίδα ότι θα επιστρέψουν στην Οξφόρδη. Χάρη στα προνόμια αυτά το πανεπιστήμιο κέρδισε πλήρη αυτοτέλεια. Ορισμένοι καθηγητές επέστρεψαν, όμως πολλοί έμειναν στο Κέμπριτζ και ίδρυσαν εκεί άλλο πανεπιστήμιο, το οποίο σταδιακά έφτασε το επίπεδο με το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Στο Κέμπριτζ μεταξύ 1590-1640 μόνο οι μισοί από τους εγγεγραμμένους έφτασαν στο πτυχίο⁵².

Το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης προσέλκυε πολλούς φοιτητές από την Σκωτία, την Ουαλία και την Ιρλανδία, πράγμα που βοήθησε στη πολιτική σκηνή της Αγγλίας, αφού οι φοιτητές δημιουργούσαν δεσμούς και αλληλοϋποστηρίζονταν. Το 1238, ένας λεγάτος του πάπα πρόσβαλε κάποιους νεαρούς κληρικών⁵³. Τότε οι παραπάνω φοιτητές τον κυνήγησαν στους δρόμους της πόλης. Ο βασιλιάς αναγκάστηκε να στείλει

⁴⁹ Βόρειους

⁵⁰ Νότιους

⁵¹ Andre Maurois, *Ιστορία της Αγγλίας*, εκδ. Κουλτούρα, σελ. 105

⁵² Henry Camen: *L' Europa dal 1500 al 1700*, σελ. 245, μετ. (από αγγλ.) Giuseppe Scattone, Ρώμη-Μπάρι 1978 – 1^η έκδ. 1971 (Laterza).

⁵³ Andre Maurois, *Ιστορία της Αγγλίας*, εκδ. Κουλτούρα, σελ. 106

στρατό στην Οξφόρδη για να απελευθερώσει τον ιεράρχη και να καταστείλει την εξέγερση των φοιτητών.

5.3 Το πανεπιστήμιο της Μπολόνια

Το πανεπιστήμιο της Μπολόνια που ιδρύθηκε το 1088 επιδιόταν αποκλειστικά στη διδασκαλία του δικαίου και εξαιτίας της πνευματικής έξαρσης του 12^{ου} αιώνα, απέκτησε πολύ γρήγορα μεγάλη φήμη. Λίγο πριν τον 12^ο αιώνα οι φοιτητές νομικής πήγαιναν στη Μπολόνια, όπου διδάσκονταν την επιστήμη *utriusque juris* δηλαδή του κανονικού ή αστικού δικαίου. Στη Μπολόνια το πανεπιστήμιο ήταν ιδιωτικό και οι φοιτητές είχαν δημιουργήσει έναν κανόνα κατά τον οποίο για κάθε παράπτωμα των καθηγητών, υπήρχε αυστηρότατο πρόστιμο. Στη βόρεια Ιταλία ιδρύθηκαν πολλά πανεπιστήμια κατ' εικόνα του πανεπιστημίου της Μπολόνια, όπως στη Μόντενα και στη Πάδοβα, όπου για να προσελκύσουν πολλούς φοιτητές έκαναν και πολλές οικονομικές διευκολύνσεις ως προς τη στέγη κυρίως και μειωμένο τόκο στο δανεισμό⁵⁴. Στη Πάδοβα οι φοιτητές διδάσκονταν κυρίως το δίκαιο και η παπική παρουσία δεν ήταν τόσο έντονη όσο στη Γαλλία. Ο Ιννοκέντιος Δ΄ ίδρυσε ένα πανεπιστήμιο στη Ρώμη περί το 1244-1245, άλλο ένα στη Σιένα το 1247 και ένα ακόμη στη Πλακεντία το 1248, επιθυμώντας να βρίσκονται και τα τρία υπό την επιρροή του.

Στην Μπολόνια στις αρχές του 13^{ου} αιώνα οι καθηγητές ζητούσαν τυπικά την άδεια διδασκαλίας από τον αρχιδιάκονο, αφού στο πανεπιστήμιο δεν υπήρχε τόση αυστηρότητα εξαιτίας απώλειας της σχολής θεολογίας. Στο πανεπιστήμιο της Μπολόνια δεν παρατηρείται καμία επιθυμία για οργάνωση, ενώ φαίνεται ότι μόνο οι φοιτητές της νομικής ήταν αυτοί που δημιούργησαν έναν υποτυπώδη σύλλογο. Οι ίδιοι είχαν χωριστεί σε εθνικές οργανώσεις, οι οποίες μάλιστα διακρίνονταν σε δύο ομοσπονδίες, τους *Cismontani*⁵⁵ και τους *Ultramontani*⁵⁶.

Πρόεδρος κάθε οργάνωσης ήταν κι εδώ ο rector, ο οποίος εκλεγόταν για δύο χρόνια. Οι σπουδαστές καθόριζαν τον μισθό του rector. Έτσι, αυτός δεν είχε επιλογή παρά να ακολουθήσει τον νόμο και να σέβεται το καταστατικό των σπουδαστών. Το σύστημα αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην ασκούνται παρεμβάσεις από τον πάπα στα

⁵⁴ Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Η Μεσαιωνική Δύση (5^{ος} – 15^{ος} αι.)*, Βάνιας 2004, σελ. 350

⁵⁵ Όσοι βρίσκονται κοντά στο βουνό

⁵⁶ Όσοι βρίσκονται πέρα από το βουνό

πανεπιστήμια της Ιταλίας, ενώ το ίδιο σύστημα είχε υιοθετήσει και η Πάδοβα, η Βισένζα και η Μόντενα.

5.4 Βιβλιοθήκες

Κατά την παρακμή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, είχαν παραχθεί ποικίλες μελέτες της Βίβλου και άλλων θρησκευτικών κειμένων, τα οποία χρειάζονταν ένα δικό τους χώρο κράτησης και φύλαξης και όχι στις ήδη υπάρχουσες βιβλιοθήκες. Αυτές ο χώρος προέκυψε ως τμήμα των χριστιανικών εκκλησιών ή μοναστηριών. Οι βιβλιοθήκες που διέθετε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατά την ακμή της εξαφανίστηκαν μετά την εισβολή των Οστρογότθων. Οι πολλές βιβλιοθήκες της Ρώμης διέθεταν μόνο τα απαραίτητα βιβλία για τις καθημερινές δραστηριότητες⁵⁷.

Αρχικά το παπικό αρχείο ήταν μόνο ένα και το ίδρυσε ο Δάμασος Α΄, σε αυτό αργότερα προστέθηκαν Βίβλοι και εγχειρίδια αλλά και διάφορα χριστιανικά θεολογικά συγγράμματα, ακόμα και ορισμένα που είχαν χαρακτηριστεί ως αιρετικά. Στη Ρώμη η παπική συλλογή ήταν αυστηρά χριστιανική, ωστόσο στην Ισπανία οι βιβλιοθήκες περιλάμβαναν και έργα εθνικών συγγραφέων. Παραδείγματος χάριν η βιβλιοθήκη του λόγιου Ισιδώρου, επισκόπου της Σεβίλλης, περιλάμβανε πλήθος τέτοιων έργων παρά το γεγονός ότι ο επίσκοπος τα θεωρούσε ακατάλληλα για τους μοναχούς του. Τα βιβλία του πιθανότατα εν τέλει να διασκορπίστηκαν και χάθηκαν⁵⁸.

Αργότερα ο Βενέδικτος στους κανόνες του για την μονή Μοντεκασίνο ου ίδρυσε ο ίδιος, επέβαλε κάθε χρόνο στις αρχές της Σαρακοστής έπρεπε να δίνεται σε κάθε μοναχό ένα βιβλίο από τη βιβλιοθήκη για να το διαβάσει μέχρι το τέλος της Σαρακοστής. Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι η βιβλιοθήκη από την οποία γινόταν η διανομή, ήταν αρκετά μεγάλη αφού είχε τουλάχιστον ένα βιβλίο για κάθε μοναχό και περιοριζόταν σε θρησκευτικά αναγνώσματα. Πιθανότατα τα περισσότερα βιβλία να προέρχονταν από δωρεές⁵⁹ και κάποια προμηθεύονταν από βιβλιοπώλες, αφού οι μονές δεν είχαν σκριπτόρια⁶⁰ εκείνη την εποχή.

⁵⁷ Lionel Casson, *Οι Βιβλιοθήκες στον Αρχαίο Κόσμο*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2016, σελ. 219

⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 221

⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 225

⁶⁰ Χώροι, όπου επαγγελματίες καλλιγράφοι έκαναν αντίγραφα βιβλίων

Ο Κασσιόδωρος ήταν αυτός που καθόρισε την ιστορία των βιβλιοθηκών. Ίδρυσε μια μονή, που την ονόμασε Βιβάριο⁶¹, η οποία έδινε έμφαση στην φιλολογία. Για την βιβλιοθήκη της μονής ο Κασσιόδωρος αγόρασε πλήθος βιβλίων από τη βόρεια Αφρική. Άρχισε βέβαια δωρίζοντας τα δικά του βιβλία και τα κενά τα συμπλήρωνε με αγορές. Ενώ το σκριπτόριο της μονής ήταν σε θέση να παράγει όσα αντίγραφα χρειαζόταν. Στη συλλογή περιλαμβάνονταν μαζί με τα χριστιανικά κείμενα και Έλληνες και Λατίνοι συγγραφείς, όπως ο Όμηρος, ο Αριστοτέλης, ο Ιπποκράτης και ο Γαληνός. Το έργο *Εισηγήσεις* του Κασσιόδωρου προήγαγε τις μοναστηριακές βιβλιοθήκες, που μέχρι τότε ήταν βιβλιοθήκες εσωτερικού δανεισμού με περιορισμένο αριθμό αναγνωσμάτων αποκλειστικά για την πνευματική άνθηση των μοναχών, σε βιβλιοθήκες έρευνας με οργανωμένα σκριπτόρια. Προχωρούσαν στο δανεισμό βιβλίων μεταξύ τους για να πλουτίζουν το περιεχόμενο των βιβλιοθηκών δίνοντας τα βιβλία στα σκριπτόρια για να τα αντιγράφουν.

Το 612 μ. Χ. στο Μπόμπιο της Ιταλίας, ο Άγιος Κολουμβάνος ίδρυσε μια μονή που περιλάμβανε βιβλιοθήκη και σκριπτόριο, ενώ αντίστοιχες μονές ιδρύθηκαν στον Άγιο Γάλλο της Ελβετίας και στη Φούλδα της Γερμανίας. Βιβλιοθήκες που υπάρχουν ακόμα και σήμερα στη Γερμανία, στην Ελβετία και στη Γαλλία ανάγονται στη καρολινγιανή περίοδο, ενώ από τους καταλόγους τους προκύπτει πως ο αριθμός των βιβλίων τους, χριστιανικών ή εθνικών, ήταν ογκώδης. Η δημόσια βιβλιοθήκη της Κόρδοβας, ιδρυμένη το έτος 970, στις αρχές του 12^{ου} αιώνα αριθμούσε 400.000 τόμους⁶². Ενώ το κολέγιο της Σορβόνης έχει επίσης μεγάλη βιβλιοθήκη. Από τις μονές τα χειρόγραφα διαμόρφωσαν σημαντικές βιβλιοθήκες του ύστερου Μεσαίωνα. Αυτές οι βιβλιοθήκες ιδρύθηκαν είτε από λόγιους, που περηφανεύονταν ότι διάβαζαν βιβλία, είτε από ευγενείς που περηφανεύονταν ότι τα συνέλεξαν⁶³.

⁶¹ Vivarium

⁶² LE THANH KHOI: όπ. παρ., σελ. 490.

⁶³ Lionel Casson, *Οι Βιβλιοθήκες στον Αρχαίο Κόσμο*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2016, σελ. 229

6. Οι διανοούμενοι - Σπουδαίοι Λόγιοι

Από τον πρώιμο έως τον ύστερο Μεσαίωνα οι κοινωνία γνώρισε ορισμένους ανθρώπους, λόγιους, οι οποίοι συνέβαλαν στην διαμόρφωση της εκπαίδευση των νέων της εποχής. Κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα, συγκεκριμένα κατά τη βασιλεία του Θεοδώριχου, του βασιλιά των Οστρογότθων, που επιθυμούσε τα γράμματα μόνο για τους υπόδουλους πληθυσμούς και όχι για το στράτευμα, ζητήθηκε από τους Ρωμαίους Βοήθιο και Κασσιόδωρο να είναι αυτοί που θα διασώσουν την εκπαίδευση μετά τον θάνατο του βασιλιά. Ο Κασσιόδωρος (*Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus*), που έζησε το 490-580, συνέταξε σχολικά εγχειρίδια και αντέγραψε ελληνικά εκπαιδευτικά κείμενα, καθώς και δημιούργησε το *Institutiones*, ένα πρόγραμμα σπουδών για μοναχούς. Ακόμη συνέγραψε αρκετές φιλοσοφικές, φιλολογικές και θρησκευτικές πραγματείες και συνεργάστηκε με τον πάπα Αγαπητό Α΄ με σκοπό την ίδρυση ενός εκκλησιαστικού κέντρου για ανώτερες σπουδές με έδρα τη Ρώμη, το οποίο θα προήγαγε την ελληνορωμαϊκή παιδεία με στόχο πάντα την ορθότερη υπηρεσία στη χριστιανική θρησκεία. Ωστόσο ο Κασσιόδωρος έκανε πραγματικότητα το έργο του στο Βιβάριο της Καλαβρίας, όπου και εγκαταστάθηκε δημιουργώντας ένα είδος κοινοβιακού σπουδαστηρίου.

Την ίδια εποχή ο Ρωμαίος φιλόσοφος Βοήθιος (*Amicus Manlius Severinus Boethius*), που έζησε περίπου στα 480-524, ήταν επίσης θαυμαστής του ελληνικού πνεύματος σε συνδυασμό με την χριστιανική πίστη. Χάρη σε αυτό το θαυμασμό συνέγραψε πολλά έργα λογικής, μαθηματικών, μουσικής, θεολογίας και μετέφρασε στη λατινική γλώσσα έργα του Αριστοτέλη καθώς και την *Εισαγωγή* του Πορφυρίου. Αν και υπήρξε ευνοούμενος του Θεοδώριχου μαζί με τον Κασσιόδωρο, κυκλοφορούσε η φήμη ότι διατηρούσε μυστικές επαφές με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Ιουστίνο Α΄ και ο Θεοδώριχος τον φυλάκιζε. Στην φυλακή κατόρθωσε να γράψει μια *Consolatio philosophiae*⁶⁴ πριν εκτελεστεί. Το συγκεκριμένο έργο άσκησε μεγάλη επιρροή αφού κάποιους αιώνες αργότερα ο βασιλιάς της Αγγλίας Αλφρέδος ο Μέγας διέταξε να μεταφραστεί στην αγγλική γλώσσα για να εκπαιδεύσει με αυτό τους υπηκόους του.

⁶⁴ Παρηγοριά της φιλοσοφίας

Τέλος στην Ισπανία ο άγιος Ισίδωρος, επίσκοπος Σεβίλλης (560-636), που ήταν πιστός στη ρωμαϊκή παιδεία, έγραψε τις *Etymologiae* ή *Origines*, την *Ιστορία των Γότθων* και το *Βιβλίο της Φύσεως των Πραγμάτων*.

6.1 Πέτρος Αβελάρδος

Ο Πέτρος Αβελάρδος (Pierre Abélard) ήταν ξακουστός διανοούμενος στο Παρίσι και θεωρείται ο πρώτος καθηγητής. Στις αρχές του 12ου αιώνα διακήρυξε:

«Προσερχόμαστε στην έρευνα αμφιβάλλοντας και με την έρευνα φτάνουμε στην αλήθεια».

«Κανένας δεν μπορεί να πιστέψει αν πρώτα δεν καταλάβει».

Ο Αβελάρδος συνήθιζε μέσω της διαλεκτικής να δημιουργεί έντονες συζητήσεις, κυρίως με τον δημοφιλή καθηγητή του Παρισιού Guillaume de Champeaux. Οι μάχες τους ήταν συνεχείς με αποτέλεσμα οι μαθητές του Guillaume να τον εγκαταλείψουν και να στραφούν προς τον παθιασμένο Αβελάρδο. Αφότου, όμως, αποσύρθηκε από την διαμάχη ο Guillaume, ο Αβελάρδος δεν διέθετε σοβαρό αντίπαλο για τις συζητήσεις του. Έτσι αποφάσισε να γίνει θεολόγος. Αφού παρατήρησε, λοιπόν, δυσανεκτός το αίσθημα ανωτερότητας που κατέχουν οι άνθρωποι στην κοινωνία της εποχής, άρχισε να παρακολουθεί τα μαθήματα του σπουδαίου θεολόγου Ανσέλμου, ωστόσο γρήγορα συνειδητοποίησε ότι *«από μακριά το δέντρο του έμοιαζε γεμάτο και τραβούσε το μάτι, όμως όταν το κοιτούσαμε από κοντά και με μεγαλύτερη προσοχή παρατηρούσαμε ότι δεν είχε κανένα καρπό»⁶⁵*.

Ο Αβελάρδος φαίνεται να έχει γράψει για τον έρωτα αλλά μέχρι τα 39 του χρόνια δεν είχε καμία εμπειρία επί του θέματος. Τότε ήταν που γνώρισε την Heloise, μια δεκαεφτάχρονη με σπουδαία μόρφωση, με την οποία δημιούργησε ερωτική σχέση. Η Heloise έμεινε έγκυος και ο Αβελάρδος αναγκάστηκε να την ζητήσει σε γάμο ανησυχώντας όμως για το μέλλον της θεολογικής καριέρας του, αφού σύμφωνα με τους Ιερούς Κανόνες μπορεί να παντρευτεί, όταν έχει περάσει μόνο από το στάδιο της κουράς.

⁶⁵ Jacques Le Goff, *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*, Εκδόσεις Κέδρος, 2002, σελ. 72

Στη συνέχεια ο Αβελάρδος αποκτά άλλον έναν αντίπαλο, τον Σεν Μπερνάρ, ο οποίος ήταν απόλυτα προσκολλημένος στη χριστιανοσύνη, πίστευε στις ένοπλες σταυροφορίες για την απομάκρυνση οποιουδήποτε μοντερνισμού και η επιρροή του έφτασε μέχρι τον πάπα της Ρώμης, ο οποίος δεχόταν τις διαταγές του χωρίς ενστάσεις. Ο Σεν Μπερνάρ δίδωκε τον Αβελάρδο ως αιρετικό μέσα από μια συνέλευση επισκόπων, η οποία κατέληξε σε κατηγορητήριο εναντίον του δεύτερου. Καθώς ο Αβελάρδος κατευθυνόταν προς το Κλινί πληροφορήθηκε ότι τα βιβλία του καίγονται στη πλατεία του Αγίου Πέτρου. Τελικά, ο Πέτρος ο Σεβασμιος συμφιλίωσε τους δύο αντιπάλους και ανακλήθηκε με αυτόν τον τρόπο και ο αφορισμός του Αβελάρδου από τη Ρώμη. Τον τελευταίο καιρό της ζωής του ο Αβελάρδος τον πέρασε στο μοναστήρι του Σεν Μαρσέλ, όπου πέθανε στις 21 Απριλίου 1142.

Ο Αβελάρδος ήταν θαυμαστής της διαλεκτικής. Στα έργα του *Logica ingradientibus* και *Sic et Non* επισημαίνει την ανάγκη για έλλογη σκέψη και την επιστήμη του λόγου. Στο Έργο του όμως, *Ethica seu Scito te ipsum* ανατρέπει την μετάνοια, το μυστήριο του χριστιανισμού. Ο Αβελάρδος προσπάθησε να αλλάξει την υπάρχουσα στο Πρώιμο Μεσαίωνα αντίληψη για την αμαρτία και την τιμωρία ενός ανθρώπου. Γι' αυτόν περισσότερη σημασία έχει η πρόθεση του ανθρώπου να αμαρτήσει και η μεγαλύτερη απόδειξη της μετάνοιας του είναι η μεταμέλεια για τις πράξεις του. Τέλος, στο έργο του *Διάλογος* ανάμεσα σε ένα φιλόσοφο, έναν εβραίο κι έναν χριστιανό αναδεικνύει τα κοινά των τριών θρησκειών, δηλαδή την ανθρώπινη σκέψη και αμφιβάλλει ότι το προπατορικό αμάρτημα ή Ενσάρκωση έφεραν κάποια σημαντική αλλαγή.

6.2 Θωμάς Ακινάτης

Την εποχή του Θωμά Ακινάτη, η αυθεντία στην φιλοσοφία ήταν ο Αριστοτέλης, τον οποίο ο πρώτος προσπάθησε να συμφιλιάσει με τις Γραφές. Συγκεκριμένα, ο Ακινάτης δήλωνε ότι τα ιερά κείμενα και η αριστοτελική φιλοσοφία δεν έχουν παρά απατηλές αντιφάσεις, αφού η φιλοσοφική σκέψη δε αποκλείει την θρησκευτική έκφραση. Η φιλοσοφική αυτή σκέψη του Ακινάτη δεν μπορεί παρά να παραπέμψει στο φιλοσοφικό κίνημα του ουμανισμού που θα εμφανιστεί μετά από χρόνια στη Δυτική Ευρώπη. Στο έργο του γίνεται φανερός ο θαυμασμός του προς τον Αριστοτέλη αφού σε αυτό περιλαμβάνονται σχόλια για τον φιλόσοφο και πραγματείες του Ακινάτη, που

ονομάζονται “*Summa contra Gentiles*”⁶⁶ και “*Summa Theologica*”⁶⁷. Το δεύτερο αυτό έργο του αν και έμεινε ανολοκλήρωτο, όταν ως μέλος του τάγματος των Δομινικανών κλήθηκε να διδάξει στο πανεπιστήμιο του Παρισιού, αποτέλεσε τον οδηγό όλων των θεολόγων της καθολικής εκκλησίας. Ο σκοπός του έργου είναι διδακτικός και χρησιμεύει περισσότερο σε αρχάριους του χώρου της θεολογίας.

Ακόμη ο Ακινάτης ανέπτυξε τα συμπεράσματά του σχετικά με την τέχνη του διανοούμενου παρατηρώντας ότι «σκοπός της φιλοσοφίας δεν είναι να γνωρίσει τι σκέφτονταν οι άνθρωποι, αλλά ποια είναι η αλήθεια των πραγμάτων»⁶⁸. Ενώ, τάχθηκε για δογματικούς λόγους εναντίον στη λατρεία της Παναγίας με αποτέλεσμα να πορευθεί από εκείνη τη στιγμή και έπειτα με τη θέση του Αγίου Βερνάρδου, η οποία συνοψίζεται στην έκφραση «*Η χάρις δεν εξαφανίζει τη φύση αλλά την ολοκληρώνει*». Πολλά χρόνια αργότερα, ο δημιουργός της Θείας Κωμωδίας Δάντη Αλγκιέρι παρουσιάζει τον Άγιο, πλέον, Θωμά Ακινάτη στον Παράδεισο του, όπου συμφιλιώνεται πια με άλλους δύο φιλόσοφους, τον Άγιο Μπωναβεντούρα και τον Σίγκερ ντε Μπραμπάν με τους οποίους μάλιστα βρισκόταν σε αντίθεση κατά τη διάρκεια του βίου του.

⁶⁶ Σύνοψη κατά των Εθνικών

⁶⁷ Θεολογική Σύνοψη

⁶⁸ Jacques Le Goff, *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*, Εκδ. Κεδρος, Σελ.14

7. Συμπεράσματα - Συγκριτική αποτίμηση της προσφοράς της παιδείας στο Μεσαίωνα.

Μελετώντας την παιδεία στον Μεσαίωνα, γίνεται αντιληπτό ότι τα χρόνια αυτά δεν ήταν και τόσο σκοταδιστικά όσο πιστεύεται. Φαίνεται ότι ακόμα και αυτή η «διακεκομμένη» ανά τα χρόνια εκπαίδευση απέδωσε καρπούς, αφού είναι φανερό ότι ενέπνευσε πολλούς να δημιουργήσουν με αποτέλεσμα τα έργα τους να χρησιμοποιούνται για την εκπαίδευση των σημερινών σπουδαστών. Χάρη στη παιδεία που τους είχε παρασχεθεί λοιπόν οι δημιουργοί αυτοί έφεραν στο προσκήνιο τη λογοτεχνία, τη μουσική και όχι μόνο.

Κατά τον πρώιμο μεσαίωνα ο Χιλπέριχος Α΄ της Νευστρίας (561-684) έγραψε λατινική ποίηση και ύμνους και ενώ οι λαϊκοί ήταν αγράμματοι έπαιζαν σε θεατρικές παραστάσεις και κυκλοφορούσαν ποιητικές ανθολογίες. Στην γερμανική Ευρώπη άνθισε η προφορική λογοτεχνική παραγωγή, βασισμένη στις τοπικές διαλέκτους. Ποιήματα μελοποιήθηκαν και αργότερα καταγράφηκαν, τα ποιήματα αυτά μιλούσαν για περιπλανήσεις, πολέμους και για δεσμούς συγγένειας και φιλίας. Συγκεκριμένα, η *Μπαλάντα του Χίλντεμπραντ* αναφέρεται σε έναν πατέρα με τον γιό του που χωρίστηκαν νωρίς, όταν λοιπόν ο καθένας ακολούθησε τον άρχοντά του ανακάλυψαν ότι πολεμούσαν ο ένας εναντίον του άλλου.

Στη Βρετανία διασώζονται δείγματα κέλτικης και αγγλοσαξονικής λυρικής ποίησης, για παράδειγμα *Ο Περιπλανώμενος*, στο οποίο παρουσιάζεται ένας άνδρας, που εγκατέλειψε την οικία του και απομακρύνθηκε από τους συγγενείς του χωρίς να το θέλει, *Το Ερείπιο* είναι ελεγειακό ποίημα, ενώ *Ο Βεοβούλφος* ήταν ήρωας πολεμιστής των Γιάετ στην υπηρεσία του βασιλιά Χρόθγκαρ των Δανών, έσωσε το βασίλειο σκοτώνοντας το τέρας Γκρέντελ και γυρίζοντας στην φυλή έγινε βασιλιάς. *Ο Βεοβούλφος* καταγράφηκε τον 8^ο αιώνα στην βόρεια Αγγλία ενώ πιο πριν είχε τραγουδηθεί από βάρδους για γενιές. *Ο Ύμνος του Καίδμωνα* του 7^{ου} αιώνα είναι ένα από τα αρχαιότερα ποιήματα, ενώ γνωστό είναι και το *Όνειρο του Σταυρού* κατά το οποίο ένας θνητός βλέπει σε όραμα τον σταυρό του Ιησού να μιλά για την μεταμόρφωσή του από δέντρο σε χριστιανικό σύμβολο. Τέλος, το ποίημα *Ελιάνδος* του 830, περιγράφει τον Ιησού, όπως φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα:

«Ύστερα ο Παντοκράτωρ Χριστός
ξεμάκρυνε από το γιαλό : Ο Υιός του Κυρίου.
Ξένοι ταξίδεψαν για να Τον συναντήσουν. Από πέρα μακριά
είχαν ακούσει για τα καλά Του έργα. Κι εκείνος μίλησε
με λόγια θαυμαστά γιατί ποθούσε να πληθύνουν οι πιστοί του
κι ευθύς να υπηρετήσουν μετά χαράς τον Θεό.
Να γίνουν υπηρέτες αληθινοί του Βασιλέα των Ουρανών,
οι πολλοί του ανθρώπινου γένους.»⁶⁹

Ανάμεσα στους κληρικούς το πιο πολυδιαβασμένο έργο ήταν η *Εκκλησιαστική ιστορία του αγγλικού λαού* του Βέδα, χάρη σε αυτό το έργο ο Ισίδωρος της Σεβίλλης πρότεινε την δημιουργία ενός χριστιανικού χρονολογίου που θα ξεκινάει από την ενσάρκωση του Ιησού. Το έργο αυτό νοσταλγεί το παλιό μεγαλείο της Ρώμης

Συνεχίζοντας, στον πρώιμο μεσαίωνα άρχισαν να αναπτύσσονται οι λαϊκές γλώσσες, τα λατινικά βέβαια παρέμειναν η γλώσσα της διδασκαλίας. Οι γερμανικές γλώσσες είχαν πολλές διαφορές μεταξύ τους, πιο συγκεκριμένα οι βόρειες γερμανικές διάλεκτοι παρέμειναν αναλλοίωτες και εξελίχθηκαν σε ολλανδικά, όχι όμως και οι διάλεκτοι της νότιας Γερμανίας. Το ιδίωμα της διαλέκτου του Μαρτίνου Λούθηρου που εντάχθηκε και στη Βίβλο του είναι η βάση της σύγχρονης γερμανικής γλώσσας. Η γλώσσα της νότιας Γαλλίας τροποποιήθηκε εξαιτίας την ανάμειξής της με τις κελτικές γλώσσες και τα αραβικά, ενώ αναμείχθηκαν και η γλώσσα της βόρειας Γαλλίας με τις γερμανικές γλώσσες. Το αποτέλεσμα ήταν η συνύπαρξη δυο γλωσσών, της γλώσσας του οκ (oc) στο Νότο, η οποία μοιάζει περισσότερο με τα καταλανικά και η γλώσσα του ουάλ (oil) στον Βορρά, ανάλογα με την προφορά της λέξης «ναυ». Ως εθνική γλώσσα επικράτησαν τα βόρεια γαλλικά. Η *Ιστορία των Γότθων* αποτελεί ένα επικό εθνικό ποίημα, σύμφωνα με τον Jacques Fontaine, δηλαδή ένα πρώιμο είδος λογοτεχνίας στον πρώιμο Μεσαίωνα.

Τα ιταλικά, από την άλλη, άνθισαν μετά τον 13^ο αιώνα στη λογοτεχνία, αφού η «*Θεία Κωμωδία*» του Δάντη συνέβαλε στην ανάδειξη της τοσκανικής διαλέκτου ως βάση των σύγχρονων ιταλικών. Τέλος, η αγγλική γλώσσα αποτελεί ένα συνδυασμό κελτικών,

⁶⁹ *The Heliand*. Μετάφραση από τα παλαιά σαξονικά, Marianna Scott, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1966, σ. 102.

σαξονικών, σκανδιναβικών και νορμανδογαλλικών στοιχείων. Η σαξονική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε μέχρι το 1066. Το 1362 τα αγγλικά χρησιμοποιούνταν στο κοινοβούλιο, ενώ το 1413 έγιναν η επίσημη γλώσσα της βασιλικής αυλής. Αποτελεσματικά η διάλεκτος του Λονδίνου καθιερώθηκε στη Βρετανία. Αργότερα, οι τοπικές γλώσσες ήταν πιο δημοφιλής σχετικά με την ανάγνωση και τη γραφή, ενώ αναγκαστικά μάθαιναν και λατινικά λόγω του ότι έπρεπε να παρακολουθούν την θεία λειτουργία.

Στον πρώιμο μεσαίωνα οι μενεστρέλοι⁷⁰ τραγουδούσαν στις αυλές των ηγεμόνων παλιούς ηρωικούς μύθους με αντάλλαγμα την παροχή γεύματος, εμπλουτίζοντας τις ιστορίες τους έτσι ώστε να κολακεύουν τον άρχοντά τους. Με αυτό τον τρόπο αναπτύχθηκε η λογοτεχνία των ευγενών, αλλά όχι μόνο, καθώς οι ευγενείς σατίριζαν μέσα από την λογοτεχνία τους μεγάλους εμπόρους που αγόραζαν την γη τους και τους θεωρούσαν κατώτερους κοινωνικά και χωρίς ήθος. Η λογοτεχνία της καθομιλουμένης που κυκλοφορούσε στις αυλές περιλάμβανε έπη, μυθιστορίες και λυρική ποίηση και εμπνέονταν από γεγονότα του παρελθόντος, πιο συγκεκριμένα, το ισπανικό έπος «*El Cid*» του 1140 αφορά τον ιππότη Ροντρίγκο Ντίας ντε Βιβάρ, ο οποίος πολέμησε κατά των χριστιανών και των μουσουλμάνων προς όφελός του.

Στα έπη το κλίμα είναι ηρωικό και αιματηρό, ενώ στις μυθιστορίες παρουσιάζονται οι αρετές των ευγενών. Τα έπη, ουσιαστικά αντιπροσώπευαν την εικόνα που είχαν οι ευγενείς για τον εαυτό τους. Τα αγγλικά έπη εξαιτίας σύγχρονων μεταφράσεων αποδίδονται με ευπρέπεια ενώ στην πραγματικότητα απεικονίζουν τον ευγενή σαν στρατιώτη. Το έπος «*Ραούλ του Καμπραί*» διαδραματίζεται το 943 στη βορειοδυτική Γαλλία, όταν ο Ραούλ προσπάθησε να καταλάβει τα εδάφη του Ερβέρτου, κόμη του Βερμαντουά, όμως σκοτώθηκε από τους δυο γιούς του. Ωστόσο πιο γνωστό σήμερα είναι το έπος «*Το άσμα του Ρολάνδου*», το οποίο διαδραματίζεται το 778, όταν ο στρατός του Καρλομάγνου επέστρεψε από την Ισπανία και η οπισθοφυλακή δέχτηκε επίθεση και εξοντώθηκε, ο διοικητής της ομάδας ονομαζόταν Ρολάνδος. Τα έπη αυτά είναι ιστορίες ριψοκίνδυνης ανδρείας με πολλές βιαιότητες. Μεταγενέστερο έπος, με την ονομασία «*Έπος των Νιμπελούνγκεν*» του 1200 επικεντρώνεται στην εξόντωση του βουργουνδικού στρατού και της βασιλικής οικογένειας από τους Ούνους το 436.

⁷⁰ Περιπλανώμενοι τραγουδιστές

Οι μυθιστορίες, από την άλλη, έχουν μια ιστορική βάση που όμως συσκοτίζεται από την συνειδητή μυθοπλασία. Μια από τις πιο γνωστές είναι αυτές που περιλαμβάνουν τους θρύλους του βασιλιά Αρθούρου⁷¹. Ο Αρθούρος φαίνεται να είναι εμπνευσμένος από τον Αμβρόσιο Αυρηλιανό, τον αρχηγό των κελτών του 5^{ου}-6^{ου} αιώνα, που πολέμησε Σάξωνες εισβολείς και πέθανε. Ο βασιλιάς Αρθούρος αρχικά εμφανίστηκε στους θρύλους της Ιρλανδίας, της Κορνουάλης και της Ουαλίας και αποτελούσε μια σωτήρια μορφή, ένα πρότυπο ανδρείας, όταν πέθανε, ο λαός του έχασε αυτό το ιδεατό και δημιούργησε θρύλους για την επιστροφή του στηριζόμενος στο γεγονός ότι κανείς δεν έβρισκε τον τάφο του. Η πιθανότητα της επιστροφής του από τους νεκρούς αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τον Γουλιέλμο του Μάλσμπουρι το 1125 ως εξής:

*«Αλλά του Αρθούρου ο τάφος είναι άφαντος, πόθεν η αρχαιότητα των μύθων
ισχυρίζεται ακόμη, ότι θα επιστρέψει.»*⁷²

Όταν ο Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας παντρεύτηκε το 1554 την Μαρία Α΄ της Αγγλίας ορκίστηκε να αποποιηθεί τον θρόνο σε περίπτωση που επιστρέψει ο Αρθούρος. Μολονότι ο βασιλιάς Αρθούρος προάγει τις ιπποτικές αρετές και παραμένει σταθερή φιγούρα στις μυθιστορίες, ταυτόχρονα υπάρχουν και παράλληλες ιστορίες με ήρωες από τον περίγυρο του βασιλιά, όπως οι ιππότες της στρογγυλής τραπέζης. Συγκεκριμένα η ιστορία του Τριστάνου, ιππότη στην αυλή του Αρθούρου, ο οποίος ερωτεύτηκε την Ιζόλδη. Αυτές οι μυθιστορίες παρουσιάζουν πλατωνικούς έρωτες στους οποίους κυριαρχεί ένας αυλικός κώδικας συμπεριφοράς. Τον 12^ο-13^ο αιώνα ο αυλικός έρωτας συνεχίστηκε από τους Φλαμανδούς και Γερμανούς ποιητές, οι οποίοι επανεμφάνισαν τον θρύλο του ιερού δισκοπότηρου που είχε εμφανιστεί αρχικά σε κέλτικες ιστορίες.

Εν συνεχεία η τέχνη των τροβαδούρων άνθησε στη Γαλλία τον 12^ο αιώνα, ενώ στη Γερμανία τον 13^ο, εκεί όμως ονομάζονταν *Minnesanger* και έγραφαν στίχους για διάφορα θέματα. Οι περισσότεροι τροβαδούροι ήταν άνδρες και έγραφαν για τον έρωτα. Ο δούκας Γουλιέλμος Θ΄ της Ακουιτανίας ήταν ο πρώτος τροβαδούρος. Ωστόσο οι περισσότεροι ήταν ταπεινής καταγωγής και αποζητούσαν την αυλική πατρωνία. Ορισμένες γυναίκες - τροβαδούροι στα ποιήματά τους αναφέρουν συνήθως

⁷¹ Ρίκα Μπενβένιστε, *Από τους βαρβάρους στους μοντέρνους*, Πόλις 2007, Σελ. 175

⁷² Μετάφραση από Ο. J. Padel, "The Nature of Arthur" in *Cambrian Medieval Celtic Studies* 27 (1994), σελ. 1-31

σκηνές σεξουαλικού περιεχομένου, όπως το παρακάτω απόσπασμα, αλλά όχι με τον άκομψο τρόπο των ανδρών.

«Ρόζιν,
ας μην εμποδίσει ο φόβος
τον ευγενικό εραστή να νιώσει τη χαρά
εκεί που η φλόγα και το πάθος τον κρατούν αιχμάλωτο
τόσο που δεν μπορεί να υποφέρει ούτε να λησμονήσει
τη φωνή της αφέντρας και κυράς του
επειδή η κοινή κλίνη κι η λαμπρή θωριά
κάνουν την αληθινή αγάπη ν' αστράφτει τόσο
που εκείνος δεν ακούει, δεν βλέπει, δεν γνωρίζει
αν πράττει σωστά ή λάθος.»⁷³

Τον 13^ο αιώνα οι εγγράμματοι της πόλης προσπαθούν να μιμηθούν τους ευγενείς, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί η *Μυθιστορία του Ρόδου*, από τα πιο γνωστά έργα του μεσαίωνα. Το ποίημα χωρίζεται σε δύο μέρη, το πρώτο μέρος γράφτηκε το 1237 και είναι ημιτελές απόσπασμα του Γκιγιώμ ντε Λορρίς σχετικά με ένα όνειρο στο οποίο ο ήρωας, που είναι υπηρέτης του Θεού Έρωτα, επιθυμεί την Κυρά του, η οποία συμβολίζεται από ένα Ρόδο. Το δεύτερο μέρος γράφτηκε αργότερα από τον Ιωάννη του Μεν, ο οποίος έδωσε μορφή σύνθετης διδακτικής αλληγορίας, γι' αυτό και το έργο του είναι πενταπλάσιο σε μέγεθος από το πρώτο μέρος.

Τέλος, τα *fabliaux* ήταν σκανδαλιστικοί έμμετροι μύθοι, στους οποίους κυριαρχεί ο μισογυνισμός, εμπνευσμένοι από την καθημερινή ζωή με ποικίλες λεπτομέρειες, που δίδασκαν την ευφυΐα των ηρώων όταν ξεφεύγουν από τις συνέπειες των πράξεων τους, πιο δημοφιλής είναι η ιστορία του ιερέα που ερωτοτροπεί με την γυναίκα ενός εμπόρου. Στα τέλη του 11^{ου} αιώνα οι σπουδαστές των καθολικών σχολών της βόρειας Γαλλίας διασκεύαζαν βιβλικές ιστορίες σε δρώμενα τα οποία ανέβαζαν μέσα στους ναούς και έτσι δημιουργούσαν μια μορφή θεάτρου. Το παλαιότερο μουσικό θέατρο που διασώζεται είναι το έργο του Ηρώδη και το Έργο του Δανιήλ στη καθεδρική σχολή του Μπωβαί που παρουσιάστηκε το 1112. Στα έργα αυτά οι σπουδαστές χρησιμοποιούσαν την καθομιλούμενη και οι λαϊκοί δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν.

Τα λογοτεχνικά είδη και οι ιδιομορφίες των γλώσσες που παρουσιάστηκαν κατά καιρούς στην Μεσαιωνική Δύση είναι αποτέλεσμα της σταδιακής άνθησης της εκπαίδευσης των νέων, γνωρίζοντας ότι για μεγάλα διαστήματα κατά την διάρκεια του Μεσαίωνα δεν αποτελούσε προτεραιότητα των ανθρώπων η μάθηση των γραμμάτων.

⁷³ Meg Bogin, *The women Troubadours*, Νέα Υόρκη, W. W. Norton, 1980, σ. 139.

Ωστόσο ακόμη και οι λίγοι που επιθυμούσαν και κατάφεραν να εκπαιδευτούν, επηρέασαν και επηρεάστηκαν από την καθημερινότητα δημιουργώντας εν τέλει κάτι νέο, το οποίο σήμερα αποτελεί πηγή έρευνας για τους ερευνητές – ιστορικούς του Μεσαίωνα.

8. Βιβλιογραφία

- Ηλιάδη Κ. Αμαλία, *Το πανεπιστήμιο του Παρισιού (12^{ος} – 15^{ος} αιώνας), Τα πανεπιστήμια στο Μεσαίωνα – Ιστορία – Ρόλος στις πνευματικές εξελίξεις – Προεκτάσεις*, Εκδ. Πρότυπες Θεσσαλονικές Εκδόσεις, 2003
- Καραπιδάκης Ε. Νίκος, *Ιστορία της Μεσαιωνικής Δύσης (5^{ος} – 11^{ος} αιώνας)*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, 1996
- Καρζής Θεόδωρος, *Η παιδεία στο Μεσαίωνα, Δυτική Ευρώπη – Βυζάντιο – Ισλάμ*, Εκδ. Φιλιππότης, 1998
- Μπενβενίστε Ρίκα, *Από τους βάρβαρους στους μοντέρνους, Κοινωνική ιστορία και ιστοριογραφικά προβλήματα της μεσαιωνικής Δύσης*, Εκδ. Πόλις, 2013
- Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Η Μεσαιωνική Δύση (5^{ος} – 15^{ος} αιώνας)*, Εκδ. Βάνιας, 2004
- Jacques Le Goff, *Ο πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, Εκδ. Βάνιας, 1993
- Jacques Le Goff, *Οι διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*, Εκδ. Κέδρος, 2002
- Lionel Casson, *Οι Βιβλιοθήκες στον Αρχαίο Κόσμο*, MIET, Αθήνα 2016
- Maurois Andre, *Η ιστορία της Αγγλίας*, Εκδ. Όμηρος
- Nicholas David, *Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου: Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη (312-1500)*, Εκδ. MIET, 2013